

2013

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԵՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԶԱՆ

Ը. ՏԱՐԻ 1934

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Բ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1934-ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 12

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ

Ս

ԽՈՐԷՆ Ա.

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ

ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՌՅՁԱ — 1932

ԽՈՐԷՆ ՆԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՑ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՈՑ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ **ԷԶՄԻԱՆՆԻ** ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ Տ. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Տ. ԲԱԲԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՅ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ Կ. ՊՈԼՍՈՑ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ, ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎՈՒԱՅ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՐԾ ՊԱՇՏՈՆԷՅ, ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՅ, ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ՍԻՐԵՅՏԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ՄԵՐՈՒՄ, ՀԱՐԱԶԱՏ ԶԱԽԱԿԱՅ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑ ՈՂՋՈՑՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԻԱԾՆԱԷԶ ՍՐԲՈՑ ՏԱՀԱՐԷՍ

Ապաքէն յայտ է Ձեզ ամենեցուն սիրելեաց եղբարց Մերոց և զաւակաց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյս, թէ ի սոյն ամի լցաւ հազար հինգ հարիւրամեայ տարեդարձ ոսկեղէն թարգմանութեան Սուրբ Դրոց ի հայ լեզու, միոյն ի կարեւորագոյն եւ սքանչելի զործոց յէջս պատմութեան ազգիս: Զի թարգմանութիւն Հնոյ և Նորոյ Կտակարանաց հիմն հաստատութեան եղև ի մեզ փառաւոր յիշատակարան դպրութեան և շտեմարան ճոխութեան դասական լեզուիս հայոց, որպէս փարոս պայծառ, լուսաւորելով զճանապարհս յառաջագիւտութեան և հոգևոր ստեղծագործութեան դարուց ի դարս: Դիրք Սուրբ ի մայրենի լեզու ազգիւրք յորդառաք հանդիսացան ոչ միայն ի զովացումս պատքեալ

հոգւոց հաւատացելոց, ալլ և ճիւղաւորեցան ի նմանէ վտակը կենդանարարը յոռոգումն անդաստանաց Եկեղեցւոյս ի բովանդակ մտաւոր կեանս Հայկազեանս Ազգի։ Որպէս առաջին երախայրիք Գիւտի Գրոց եւ ճգանց Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵԻԻ և ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՅԻ և երանելի աշակերտաց նոցա՝ եղեւ նա կոթող յաւիտենական փառաց եւ պարծանք Ազգի Մերում յաչս քաղաքակիրթ ազգաց և բանասէր զիտնոց, յորոց և — Թագուհի Թարգմանութեանց — կոչեցաւ։

Ի ձեռն այսր եղելութեան մատչելի եղեւ ազգի մերում հաւատ լուսաւոր և վարդապետութիւն կենդանարար քրիստոնէական կրօնի, և որ առաւելն է նկարեցաւ ի մեզ պատկեր կենդանի անձնաւորութեան ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ ՅԻՍՈՒՄԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, որ առաջնորդ և խրախոյս կենաց եղեւ ի դրժւարին պարագայս վիճակեալս Ազգի մերում յընթացս սլատմութեան, առանց յուսահատութեան և լքման սրտի մղելով ի սրբազան և ի բարձր ոլորտս կրօնական, հոգեւոր և մտաւոր կենաց, մասնակից առնելով յաւիտենական բարեաց, ի մշտնջենական աղբերէն կենդանութեան բղխելոց։

Յանկութիւն և բաղձանք սրտի Մեր է սրել զզխտակցութիւն ժողովրդեան եւ Ազգիս յիշատակաւ մեծի զործոյն և տալ առիթ վերազնահատութեան սրբազան և մեծի պարգեւին Աստուծոյ, ի թանկազին ժառանգութեանս նախնեաց, արծարծելով գերախտազիտական զգացմունս եւ զսէր առ մեծ երախտաւորս ազգիս, առ երանելի դասս ասեմ սրբոց ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ, զլիաւորութեամբ Սրբոց ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵԻԻ և ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՅԻ։

Ուստի եւ Հայրապետական այսու կոնդակաւ յայտարարեմք զայս ամ ողջոյն տարի յորելիական, սկսեալ ի տօնակատարութենէ Սրբոց ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ներկայ տարւոյս մինչեւ ի նոյն տօն ի 1935 ամի, ի յիշատակ թարգմանութեան Սուրբ Գրոց։

Առ այս կարգեմք զԱմենապատիւ Պատրիարքն Ս. Սաղիմայ զՏէր Թորգոմ Արքեպիսկոպոսն որպէս գնեղկայացուցիչ Մեր եւ զղեկավար կաղմակերպութեան զործոյս ի մէջ հաւատացելոց ի սփիւռս Արտասահմանի, հաստատելով զառանձին կեդրոնական Յանձնաժողով ընդ նախագահութեամբ իւրով և մասնակցութեամբ մի մի ներկայացուցչաց ճնորհազարդ Կաթողիկոսացն Տանն Կիլիկոյ եւ Ամենապատիւ Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ, եղբարց Մերոց։

Աղօթեմք առ Բարձրեալն օրհնել զյիշատակ Սրբոց ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅՆ և արդիւնաւորել զզործս Յանձնաժողովոյն զլիաւորութեամբ Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի Պատրիարքին Ս. Սաղիմայ, նուիրելոյ ի փառաւորութիւն անուան նոցա, ի պայծառութիւն Սրբոյ Եկեղեցւոյ և ազգային դարբութեանց։

Շնորհք Տեառն եղիցի ընդ ամենեւեանդ, ամէն։

(Իսկականին վրայ ստորագրուած է.)

Ի 1-ն Հոկտեմբերի 1934 ամի

Ըստ Տումարիս ՌՅԶԳ

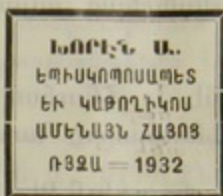
Ի Հայրապետութեան Մերում յԲ. ամի
յԱրարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի Վաղարշապատ

Թ. 1076

ԽՈՐԷՆ Ա.

ԿՍԹՈՒԴԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԽՈՐԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍՍՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԹՈՌՈՑ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ **ԷԶՄԻԱՇՆԻ** ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԿՈՒՍ ՏԵՂԵԱՅՆ ՍԱՂԻՄԱՅ, ՏԵԱՌՆ ԹՈՐԻՈՄԱՅ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ, ՀԱՐԱԶԱՏԻ ՄԱՅՐ ԹՈՌՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ա. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԵՒ ՀՈԳԵԾԻՆ ԵՒ ՍԻՐԵԼԻ ԵՂԲՕՐ ՄԵՐՈՒՄ ԽՆԴԱԼ Ի ՏԷՐ

Ընկալեալ Մեր զգրութիւն Ձեր, որ յ9-ն օգոստոսի տարւոյս ընդ համարաւ 3361-27, բարձր համարեցաք ի փառաւորութիւն անուան Սրբոց Թարգմանչացն ԱՆՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵԻԻ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՅԻ ԵՒ Երանելի աւակերսացն Եւ ի յիւստակ մեծի տարեդարձի տարգմանութեանն Ս. ԳՐՈՅ ի հայ լեզու յայտարարել զողջոյն ամն, սկսեալ ի տօնակատարութենէ Սրբոց ԹԱՐԴՄԱՆԶԱՅՆ ներկայ տարւոյս մինչեւ ի տօն ի 1935 ամի, յոքելինական տարի:

Առ այս կարգեմք զՁեզ ներկայացուցիչ Մեր ի սփիւռս Հայութեան Արտասահմանի, Եւ առաջարկեմք Սիրելութեան Ձերում հաստատել զառանձինն Յանձնաժողով ընդ նախագահութեամբ Ձերով, մասնակցութեամբ ներկայացուցչաց Շնորհազարդ Կաթողիկոսացն Տանն Կիլիկիոյ Եւ Վաննապատի Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ, Եւ կազմակերպել զտօնակատարութիւն նոցա ի համայն սփիւռս զաղութահայութեան, ընդ նշանակաւ միութեան համայն Ազգիս, լեզուի, մասնագրութեան Եւ քաղաքակրթութեան ամենայն Հոգեւոր սեղծագործութեանց:

Ձեզ մնայ, ընդ Յանձնաժողովոյդ՝ կազմել զմանրամասնութիւն ծրագրի Եւ արդիւնաւորութեան մեծի յոքելինական տօնիս, ըստ ցանկութեան Մերում կատարելով զեկեղեցական, զգործակալական Եւ զգրական հանդէս, առնել զպատասխանութիւնս, հրատարակել զնին Եւ զնոր ուսումնասիրութիւնս, նուիրեալս տարգմանութեան կամ մեկնութեան Ս. Գրոց, հրատարակել զհայագիտական

ժողովածուս, զնեռագիրս նախնեաց, եւ զհանրամասչելի տեսակս ի լուսաբանութիւն մեծի յորելինական տօնիս՝ վասն հաւասարեալ հօտին եւ ժողովրդեան:

Տամբ Ձեզ զիրաւունս նաեւ ձեռնարկելոյ հանգանակութեան ի հրատարակութիւն աշխատութեանց, մասնաճեղաց յայսմ կոնդակի եւ յայլ բարեւեր նպատակս:

Ունիմք հաղորդել զայսմանէ եւ Շնորհազարդ եղբարց Մերոց Կարողիկոսացն տանն Կիլիկիոյ եւ Ամենապատիւ Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ:

Մաղթեմք յԱստուծոյ տալ կարողութիւն Ձեզ եւ Յանձնաժողովոյդ, կազմելոյ ընդ նախագահութեամբ ձերով, արդիւնաւորել զայս տօն մեծ յորելինական ի բարգաւաճումն ազգային դպրութեան եւ գիտութեան, ի փառաւորութիւն անուան Սրբոց ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅՆ, ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյ մերոյ սրբոյ եւ ի սէր եւ յեղբայրական գործակցութիւն բոլոր եկեղեցեաց եւ հաստատոց հայութեանս որ ի սփիւռս:

Աղօթեցո՛ւք հանապազ վասն հաստատութեան եւ պայծառութեան Հայաստանեայց Ա. Եկեղեցւոյս եւ վասն անդորրութեան եւ երջանկութեան Ազգիս Հայոց:

1-5 Հոկտեմբերի 1934 ամի

Ըստ Տոմարիս ՌՅԶԳ

Ի Հայրապետութեան Մերում յԲ. ամի
Արարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի Վաղարշապատ

թ. 1077

(Իսկականին վրայ ստորագրուած է)

Խ Ո Ր Է Ն Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ

Պարտականութիւն ունինք հաղորդելու Սփիւռքի, այսինքն արտաքոյ Հայաստանի և Խորհրդային Միութեան ցրուեալ բոլոր մեր սիրելի ազգակցաց, թէ՛ անոնց՝ որոնք արդէն վաղուց բնակաւորուած են, և թէ՛ անոնց՝ որոնք մեծ պատերազմէն ի վեր իբր նոր զաղթականներ հաստատուած են այն վայրերուն մէջ, ուր կը գտնուին այժմ:

Թէ Ազգիա Հողերոյ Տէրն և Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ ընդհանրական Հայրապետն, Տ. Տ. ԽՈՐԴ. Ս. ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ, սահմանած է և յատուկ սրբատառ կոնդակով հրամանագրած՝ որ ներկայ 1934 տարւոյ հոկտ. 27 ի Սրբոյ Թարգմանչաց տօնէն սկսելով մինչև յառաջիկայ 1935 տարւոյ նոյն ամսուան նոյն տօնը, այսինքն ամբողջ տարեկոր տեւողութեամբ ժամանակամիջոց մը, նկատուի յորելինական տարի՝ ի յիշատակ ՀԱԶԱՐ ՀԻՆԳԷԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԻ կամ ԺԵՐ՝ ԴԱՐԱՒԱՐԶԻ ԱՍՏՈՒԱՆՄԱՆՈՒՆԶԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ, որ կատարուեցաւ քրիստոնէական թուականի երջ. դարուն, մեր զրականութեան ոսկեդարեան շրջանին, սկսելով անշուշտ հայերէն զիրերու զիւտէն անմիջապէս յետոյ, և տնելով հաւանաբար մինչեւ 434 թուականը, ձեռամբ հայութեան երկու անմահանուն մեծ սուրբերուն, ՍԱՀԱԿԱՅ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ և իրենց երջանիկ աշակերտներուն, ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՄԱՆ ՀԱՐՅՆ ՄԵՐՈՅ, որոնց ամէնուն «յաւիտենական յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

Վեհափառ Հայրապետն Ազգիա, նկատելով հաւանաբար Ս. Քաղաքիս աշխարհազրօրէն կեդրոնական զիրքը, և Ս. Աթոռոյս կազմակերպեալ Միաբնութեան եւ տպարանական եւ այլ դիւրութեանց հանգամանքները, հաճած է պատուիրել մեզ որպէսզի, զործակցութեամբ յատուկ կեդր. Յանձնաժողովի մը՝ որուն մէջ պիտի գտնուին նաև ԿԻՎԻԿԻՈՅ ՇՆՈՐ ՀԱԶԱՐԻ Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՆԵՐԷՆ և Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԷՆ նշանակուած մը մի ներկայացուցիչներ, մենք ստանձնենք յորելինական այդ զործին ի սփիւռս Հայոց կատարման՝ յանուն իւր վերատեսչութեան և ղեկավարութեան պարտականութիւնը:

Թէև ծանրաբեռնուած սեպհական զբաղումներով մեր ծանրակիր պաշտօնին, բայց մեծարանքով յիշատակի մեր սրբանուէր Թարգմանիչ նախահարց, և պաշտամունքովը մանաւանդ Աստուածաշունչի հայերէն Թարգմանութեան փրկական զաղափարին, խոնարհած լինելով ի հրաման մեր Պատուական Եպիսկոպոսապետին, սոյն առաջին շրջաբերականով կը ծանուցանենք թեմական ԱՌԱԶՆՈՐԴ ԵՒ ՏԵՂԱՊԱՆ ԵՒ ՓՈԹԱՆՈՐԴ ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ ՍՐԲԱԶՆԱՐԿԵՊԻՍԿԱՊՈՍ ԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՂԱՐՅՈՅ, ԳԵՐԱՊՈՍԻՒ ՎԱՐԱՊԵՏԱՅ ԵՒ ԱՐԺԱՆԱՇՆՈՐՀ ՔԱՀԱՆԱՅ ՍԻՐԵԼԵԱՅ, ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ԵՐԵՍՓՈԹԱՆԱԿԱՆ, ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ, ՏԵՍՈՒԶ ԵՒ ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ, ԵԿԵՂԵՅՏԱՅ ԵՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՅ ՀՈԳՐԱՐԶՈՒԹԵԱՆՅ, ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆՅ, ՀԱՅ ՄԱՄԼՈՅ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆՅ, ԵՒ ԱՄԷՆ ԿԱՐԳԻ ԱԶԳԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՄԱՐՄՆՈՅ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՅ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՈՒՍՈՒՅԶԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆՈՅ ԵՒ ՀԱՄՕՐԷՆ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՐԴԻՆ Թէ, ի զործադրութիւն մեզ յանձնուած սոյն պարտական-

նութեան, Ս. Աթոռոյս հովանւոյն ներքեւ ի Ս. Երուսաղէմ կազմած ենք «ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ ՏԱՄՆԵԻ ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ԴԱՐԱԴԱՐՁ ՅՈՐԵԼԻՆԻ ԱՍՏՈՒԱՅՈՒՆՁԻ ՆԻՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ», բաղկացած՝ մեր նախադասութեան տակ՝ Հաստատութեանս Տնօրէն ժողովոյ և Ուսումնական Խորհրդոյ զոյգ մարմիններէն, որոնց անդամներն են՝

ԳԵՐ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆՇԱՆԵԱՆ Ասեմապետ

ԳԵՐ. Տ. ՄԿՐՏԻՁ Ս. ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ

ՀՈԳ. Տ. ՏԻՐԱՆ ՎՐԴ. ՆԵՐՍԱՅԵԱՆ

ԳԵՐ. Տ. ՍՄԲԱՏ Ս. ԵՊՍ. ԳԱԶԱՋԵԱՆ

» Տ. ՀԱՅԱՋՈՒՆ ՎՐԴ. ԱՐԲԱՆԱՄԵԱՆ

ՀՈԳ. Տ. ՎՐԹԱՆԷՍ ՎՐԴ. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

» Տ. ԶԳՕՆ ՎՐԴ. ՏԵՐ ԶԱԿՈԲԵԱՆ

» Տ. ԿԻՐԵՂ ՎՐԴ. ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ

» Տ. ՍԵՐՈԲԷ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

» Տ. ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

» Տ. ՇԱԽԱՐԵ ՎՐԴ. ԳՈՅՈՒՄՃԵԱՆ Ասեմապետ

որոնց վրայ ի մօտոյ կը յուսանք աւելցուած տեսնել ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՅ և Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ներկայացուցիչները:

Արդ, սոյն կեդր. ցանձնաժողովը զուգարած ըլլալով իր առաջին և երկրորդ նիստերը, կատարուած են հետեւեալ տնօրինութիւնները.

1. — Թէև վեհ. ՍՐԲԱՋՆԱԿՈՅՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ հրամայած էր որ Յորելինական Տարին սկսի ներկայ 1934 տարւոյ Հոկտեմբեր 27-ին թարգմանչաց տօնէն, բայց նկատելով որ Կոնդակին յապաղման պատճառաւ այլևս նիւթական անկարելիութիւն կայ այդ կէտին զործադրութեան, յորելինական տօնակատարութեան շրջան հռչակել ներկայ Կեկտեմբերէն սկսեալ մինչև յառաջիկայ Հոկտեմբերի մետասանամեայ տնօրինութիւնը:

2. — Այդ մետասանամեայ շրջանին մէջ յորելինական հանդիսակատարութեան երեք հանգրուաններ նկատել երեք հետեւեալ եկեղեցական տօները.

Ա. ՍՐԲՈՅՆ ԻՍԽԱԿԱՆ ՊԱՐԹԵԻԻ հայրապետի առանձնական տօնը, Բուն Բարեկենդանի նախորդ եօթնեակին Շաբաթ օրը, 1935 Մարտ 2-ին:

Բ. ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅՆ ՄԵՐՈՅ ՍԱՀԱԿԱՆ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՆՁԱՆՁԱՅՆ միացեալ տօնին, 1935 Յուլիս 18-ին Հինգշաբթի օրը:

Գ. ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅՆ ՄԵՐՈՅ ՄԵՍՐՈՊԱՆՁԱՅՆ, ԵՂԻՇԵԻ, ՄՈՎՍԻՍԻ ԳԵՐԹՈՂԻՆ, ԴԱԻԹԻ ԱՆՅԱԴԹ ՓԻԼԻՍՈՓՈՅԵՆ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅՆ ԵՒ ՆԵՐՍԻՍԻ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ աշնանային տօնին, 1935 Հոկտեմբեր 26-ին Շաբաթ օրը:

3. — Հրաւիրել մեր ժողովրդեան հոգևորական իշխանութիւնը, որ ամբողջ այս յորելինական շրջանին եկեղեցիներու բնմէն յաճախակի քարոզութեամբ բացատրութիւններ տրուին ու խորհրդածութիւններ կատարուին Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան եղելութեան և զաղափարին շուրջ: — Հրաւիրել ազգային և մասնաւոր վարժարանաց Հոգաբարձութիւնները և ուսուցչական կազմը, որպէսզի, այդ ժամանակաշրջանին մէջ, հայ լեզուի, հայ եկեղեցւոյ պատմութեան և հայ գրականութեան դասերու ընթացքին հանգամանօրէն մանրամասնուին ԱՍՏՈՒԱՅՈՒՆՁԻ ՆԻՆՁԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ պարագաները, և ստէպ զարոցական հանրային դասախօսութիւններ և բանախօսութիւններ կատարուին այդ նիւթին վերաբերմամբ: — Հրաւիրել Հայ Մամուլը, որ լայն բանայ իր էջերը ազգին մտաւորական և բարոյական կեանքին հետ այնքան մօտէն առնչութիւն ունեցող այս զործին վերաբերեալ յօդուածներու և ուսումնասիրութեանց համար:

4. — Հրաւիրել նոյնպէս ազգային իշխանութեանց հոգեւորական, վարչական և կրթական կազմերը, կարգադրել պարտուպատշաճ՝ որպէսզի վերև յորելինական հանդիսակատարութեան հանդրուան նշանակուած երեք տօնական օրերուն նախօրդ օրերը նախատօնակ, բուն օրերուն՝ Ս. Պատարագ, իսկ առաջինին և վերջինին վաղայաջորդ կիրակի օրերը և ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ յուլիսեան տօնի հինգշաբթիին կրօնական յատուկ պաշտամունք լինին՝ հանդիսաւոր Ս. Պատարագի մատուցմամբ և կրօնական և զրական վաստակաւորներու յիշատակին հոգեհանգրստեան արարողութեամբ՝ առաւօտուն, և յետ միջօրէին՝ զեղարուեստական և զրական արժանաւայել հանրային հանդիսակատարութեամբ:

5. — Հրաւիրել ազգային իշխանութեանց պատկանեալ Մարմինները, որպէսզի այս ամէնը նախապէս սերտուած ծրագրի համեմատ կատարելու համար փութան այժմէն կազմել Տեղական Յանձնաժողովներ, և պարտաւորել զանոնք որ շրջաբերականիս մէջ ցուցուած հիմնակէտերուն համաձայն, ամէն հանդէսի համար պատրաստեն յայտադիրներ, նախապէս նշանակեն խօսողներ, ջանադիր լինելով որ բոլոր ճառերը խնամով պատրաստուած գրութիւններ լինին: Այդ Տեղական Յանձնաժողովները կա՛մ ուղղակի, կա՛մ զիրենք ընդորդ Մարմիններուն միջոցաւ (ինչպէս որ յարմար նկատեն այս վերջինները) պէտք է մշտական յարաբերութեան մէջ լինին Կեդր. Յանձնաժողովիս հետ, անոր հաղորդեն մասնաւորապէս տեղեկութիւն՝ լինելիք և եղած հանդէսներու մասին, և խօսուած ճառերու պատճէնները, որպէսզի անոնք հրատարակուին ի վերջոյ յորելինական հատորին մէջ:

6. — Թելադրել ազգային իշխանութեանց պատկանեալ Մարմինները, որպէսզի պատշաճ կերպով հրաւէր ուղղեն համազգի կաթողիկ և բողոքական հասարակութեանց ևս, իրենց մասնակցութիւնը բերելու յորելինական հանդիսակատարութեանց, մասնաւորապէս կրթական և հրապարակային բաժիններուն:

7. — Յայտարարել հրապարակաւ թէ Կեդր. Յանձնաժողովս սիրով պիտի ընդունի յորելեանի զաղափարին հետ յարաբերութիւն ունեցող զրական, բանասիրական, կրօնագիտական և պատմաբանական որ և է արժէքաւոր արձակ կամ չափաւ գրութիւններ և ուսումնասիրութիւններ, յորելինական հատորին մէջ հրատարակուելու համար:

Կատարուած և կատարելի կարգադրութեանց համար՝ մեր նախագահութեամբ զումարուած Կեդր. Յանձնաժողովին մէջ կայացուած այս որոշումները մեր սոյն գրութեամբ յանձնելով Հայ Սփիւռքի Պատուական Առաջնորդաց և պատկանեալ Պատուարժան Ժողովոց ուշադրութեան, և լի յուսով թէ անոնց զործադրութեան համար պիտի չինայուի ոչ մէկ ջանք՝ ի պատիւ յիշատակի Սրբոց Թարգմանչաց և ի փառաւորութիւն մտածման հայերէն թարգմանութեան Աստուածաշունչ Մատենին:

Ամէնուղ կը նուիրեմք օրհնութիւն ի Ս. Սիոնէս, և զամէնքդ ողջունելով սիրով Աստուծոյ և Ազգին,

Մնամք ազօթարար

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԹ ԵՐՈՒՍՍԴԷՄԻ

ԽՍԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԱՍՆԵՒՅԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐԱԴԱՐՁ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

«Բախտէն և ժամանակէն զարնուած, քայքայումի և խորտակումի տա-
րուբերումներուն մէջ շուարած մեր ներկայ վիճակին մէջ, սրբան սրտապնդիչ
պիտի լինէր կանգ առնել հազարհինգհարիւրամեայ յորելեանի ներկայ թուակա-
նին առջև, և նայիլ ճշմարիտ ազգաշինութեան այն հին բարի օրերու լոյսին...»

Երբ Սիոնի վերջացող այս տարուան Հոկտեմբերի թիւին խմբադրականը,
նուիրուած Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան զաղափարին, կը վեր-
ջացնէինք այս բառերով, զրեթէ անյոյս էինք այս զաղափարը ազգովին հանդի-
սաւորելու կարելիութեան մասին, ատոր համար՝ կարգ մը պատուական ազ-
գայիններու խնդրանքին վրայ մեր Պատրիարքարանի կողմէ Մայր Աթոռ զըր-
կուած զրութիւնը ամիսներէ ի վեր մնացած ըլլալով առանց պատասխանի:

Այնպէս որ թերթիս ճակատը զարդարող հայրապետական սրբատառ կոն-
դակը, որ Սիոնի նոյեմբերը լոյս ածուելէն վերջ միայն հասաւ մեր ձեռքը,
յասկաղած բայց ցանկացուած շնորհի մը «ուշ՝ անոյշ» ոգևորութեամբն է որ
կը լեցնէ մեր սիրտը:

Ազգովին պիտի տօնենք ուրեմն մեր պատմութեան ամենէն լուսաւոր
այդ թուականը՝ կրկնակի պարտականութեանց սերտ զիտակցութեամբ. նախ,
ի հարկէ՝ մեր հաւատքին և արիւնին մէջ այլ ևս ընդխառնուած և տարրացած
այն զգացումին, զոր ունինք ազգին ճակատագրին իրապէս բարեբարած մեծ
հոգիներու այն երջանիկ հոյլին հանդէպ, և յետոյ ի յարգանա հրամանի Ազգին
Հոգևոր Պետին և Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ զերագոյն Գլխոյն, որ, թէև
աւելի քան երբեք չըջապատուած բազմադիմի հոգերէ և բազմապատիկ դժուա-
րութիւններէ, ժամանակ և սիրտ ունի ահա զբաղելու զուտ զաղափարական
հարցերու նկատառութեամբ ևս:

Ստոյգ է թէ՛ Ն. Ս. Օծութեան հրամանն է՝ արդէն իր վերջաւորութեան
յանգող ներկայ 1934 տարւոյս թարգմանչաց հոկտեմբերեան տօնէն սկսիլ յորե-
լինական տարին, զայն վերջացնելու համար յառաջիկայ 1935 տարւոյն նոյն
տօնին, բայց քանի որ կոնդակին ուշ ժամանումին պատճառաւ այլ ևս նիւթա-
կան անկարելիութիւն կայ ճշդիւ զործադրելու այդ կէտը, Յորելեանին սկզբնա-
ւորութիւնը զայն հրատարակող հայրապետական հրամանագրէն թուականը ըն-
դունելով հանդերձ, կարելի է անոր զործադրութեան յատկացնել տարևոր տե-
ւողութեան մնացեալ տասնևմէկ ամիսները, ներկայ Դեկտեմբերէն մինչև ցվերջ
1935 տարւոյ Հոկտեմբերին:

Թուականի տառական նկատումներով չէ որ պիտի առաջնորդուէինք այս-
պիսի զաղափարական ձեռնարկի մը մէջ. պիտի լինին թերևս նոյն իսկ բանա-
սէրներ, որոնք տարակարծութիւն զգան յորելինական զարագարձի հաշուոյն

ճշդութեան մասին, ինչպէս եղաւ քսանհամէկ տարիներ առաջ, երբ հայկական զինուորը զիւտի տասնհինգերորդ դարեգարձը տօնուեցաւ հայրապետական հրամանաւ. բայց առիկա չի նուազեցնել հարցին կարեւորութիւնը, ցորչափ բացարձակ և բացորոշ սուեալներ կը պակսին մասնաւոր թուականի մը՝ իբրեւ սեւեռակէտի մը՝ առջեւ կարենալ կանգ առնելու համար, և ցորչափ 434ը ամենամեծ հաւանականութեան երաշխիքներով կը ներկայանայ, իբրեւ նուիրական այդ աշխատանքին վախճանական մէկ պահը մասնանշող թուական մը:

Եւսկանը՝ զաղախարին և զործին տօնախմբումը, այսինքն փառաւորումն է. զաղախարին՝ որ մեր ազգային կեանքի անցեալին մէկ կէտը այնքան շքեղօրէն պատմականացուց, աշխարհահայեցքով եւ մտայնութեամբ եւս վերջնապէս կապելով միացնելով զմեզ լոյսի եւ ազատութեան մտատիպարէն տարուած եւ տարուելիք ժողովուրդներու այն խմբումին, որուն հետ կապուած էինք արդէն արեան և լեզուի ազգակցութիւններով. և զործին՝ այսինքն, յստակօրէն սերտուած, ծրարուած, կազմակերպուած և զիտուն միտքերու և հաւատաւոր հողիններու կամքովն ու եռանդովն արդիւնադործուած այն ջանքերուն, որոնք մեր ազգային զոյութեան հարցը յաւէտ բարոյական խարխիւի մը վրայ դրին:

Առասպել մը կը ցնդի և պատմութիւնը կը սկսի Սուրբ Գրքի հայերէն թարգմանութեան լոյսին մէջ: Երգերով նոյն իսկ փայփայուած այն աւանդութիւնը թէ Աստուած հայերէն էր խօսած դրախտին մէջ՝ իր տեղը կ'անցնի պառաւական զրոյցներու շարքին մէջ, ու ամբողջ ժողովուրդի մը զիրար յաջորդող բոլոր սերունդներուն՝ իրենց սեպհական լեզուին մէջ իսկ զԱստուած լսելու և անով իրեն հետ խօսակից լինելու ստուգութիւնը կը պայծառացնէ ազգին զիտակցութիւնը:

Կը հաւատանք թէ այդ զգացումով էր որ լեցուեցան սիրտերը, և մտասեւեռուեցան հոգիները՝ այդ մեծ և նուիրական զործը ի կատար հանելու համար կատարուած ջանադրութեանց ընթացքին: Առանց ասոր, ոչ ձեռնարկը պիտի խանդավառէր թարգմանիչները և ո՛չ թարգմանութիւնը պիտի կարենար ունենալ ներշնչումի այն օծուն շնորհը, որ արդարեւ այնքան սրբենի քաղցրութիւն մը և բնազդին հետ համակշռուած վեհութիւն մը կը հագցնէ հայերէնին՝ հայերէն աստուածաշունչին մէջ:

Սխալ չհասկցուինք սակայն. աստուածաբանական մտածումներէ տարուելով չէ որ ներշնչում բաւը զործածեցինք Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութեան առթիւ: Կ'ուզենք ըսել միայն թէ անոնք որ հայերէնի թարգմանեցին Սուրբ Գիրքը, զրական կամ մատենագրական կամ արուեստագիտական բերումներով չէր երբեք որ տարուեցան անոր. այդ վայելքներէն անհունապէս աւելի բարձր զգացում մը, Աստուծոյ խօսքին թարգման, աստուածային յայտնութեան՝ իրենց ազգակիցներուն մէջ փոխադարձ հանդիսանալու բերկրանքն էր որ կրակ կը դնէր անոնց եռանդին մէջ, ամենէն սուրբ հրալքին վառարան դարձնելով այսպէս իրենց հոգին: Անո՛ր համար է որ Պատմիչը, երբ կը նկարագրէ Ս. Մեսրոպի ուրախութիւնը՝ հայ զինուորը զիւտը կատարելէն ետքը, աւելի գերազանց կը դանէ զայն քան Մովսէսի ուրախութիւնը՝ Տասնարանեայ տախտակներն ի ձեռնին Սինայէ իջած միջոցին:

Բայց այդ զոհունակութիւնը զործիքը ստացուած լինելո՛ւն համար էր միայն տակաւին. որչա՛փ աւելի մեծ եղաւ արդեօք զոհունակ այդ վիճակը անոր և իր

հովանաւոր մեծ հայրապետին եւ ըստ իրենց աշակերտներուն սրտին մէջ, երբ յետոյ զործը ինքնին ունեցան իրենց ձեռքերուն մէջ, իրենց սեղաններուն վրայ, աւարտած, զեղեցիկ, ամբողջ և կատարեալ վիճակի մը մէջ։ Զուարթ և աննկատ հոգեով կատարուած զործը, ինչ սեւի ալ պատկանի, իր վրայ կը կրէ զինքը արտայայտող հոգիին պատկերը։ Չենք սխալիր, կը կարծենք, եթէ խորհինք թէ «Թարգմանութեանց թագուհւոյն» յատկանշական եղած լեզուի կենդանութեան, ոճի վսեմութեան, դարձուածքներուն ճախարակեալ վայելչութեան, բառազանձին ճոխութեան, և, վերջապէս, նիւթին աստուածայնութեան այնքան ճշտիւ գուղընթաց ըստ շնորհներուն մէջ, զրքին ներքին արժէքէն յառաջ եկած մեծութիւններէն անմիջապէս ետքը պէտք է կարևորագոյն բաժին մը ևս ընծայել թարգմանիչներուն հոգեկան այդ տրամադրութեան, աստուածային զործակցութեան մը մասին իրենց հաւատքին, ու իրենց յոյսին մանաւանդ թէ այդ զործով ամենամեծ բարիքը պիտի մատուցած լինէին իրենց ժողովուրդին։

Ի՞նչ սարսուռ կամ ցունց անցաւ արդեօք յանկարծ երկու մեծ սուրբերուն մէկին կամ միւսին սիրտէն, երբ իրենց փետուր զրիչը մագաղաթին վրայ կը տողէր Աւետարանի սա ջինջ և հոծ խօսքը. «Մի՛ երկնչիր, հօտ փորիկ, զի հաճեցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ դարբայութիւն։ Զարբայութիւն, Թագաւորութիւնը. միտքի և լոյսի, արդարութեան և սիրոյ, ազատութեան և խղճի թագաւորութիւնը, այն՝ որ սրտին մէջ կը դնէ իր աթոռը. բարոյական կեանքի՛ իրականութիւնը...։ Ու ծերունիին աչքը շողաց անշուշտ բոպէ մը արցունքէ ծիածանուած ժպիտով մը, իր երեւակայութեանը մէջ մտապատկերուած տեսնելով ազգին ապագան, դարէ ի դար երկարող ճամբու մը անկումներուն և խոնջանքներուն մէջ գայն միշտ վեր բռնող այն զօրութիւնը, որ կը սկսէր ալբերանալ Գիրքի մը էջերէն։

Ան կը նայէր հեռաւոր ապագային, և կը սփոփուէր. Ժամանակն է որ իր հոգւոյն սերունդը՝ իր կարգին՝ նայի հիմակ հեռաւոր անցեալին, ոչ միայն սփոփուելու համար, այլ նաև որպէսզի կենազործուի իր մէջ ինչ որ թիւրած՝ ծիւրած և մեռելային դարձած է այլեւս, Ժամանակին և տխուր հանգամանքներու ներդործութեան մէջ։ Հնութեան պատգամը՝ ամենէն կարևոր դասն է, զոր կրնանք ստանալ նախնեաց սքանչելի օրինակէն։

Բաց ծովուն առջև կենալ և հեռուն նայիլ, կ'ըսէին, կը զօրացնէ աչքը։ Ճղճիմ, տխեղծ, անձնական, հոսանքային և այլ կիրքերով թունաւորուած սա մտայնութեան միջոցին, ուր ամէն օր ազգին գոյութեան հիմերն է որ կը խալխլին, Ժամանակն է արդարև որ, նայինք մեր պատմութեան ամենէն հեռաւոր շրջանի այդ արտայայտիչ օրինակին, ազգաշինութեան մեծ դասը առնելու համար անկէ, այսինքն զօրացնելու համար մեր ազգային դատողութիւնը։

Հայաստանեայց Առաքելական, Սուրբ Եկեղեցւոյ Գլուխն է որ այդ մտօք հրաւէր կ'ուզէ մեզի, պատենութիւնն ընծայելով մեզի՝ այդպիսի փրկարար հայեցողութեան մը։

Այդ պատենութիւնը Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան ժեշտ դարագարձի յորելինական տարին է. զիսնանք օգտագործել առիթը։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՌԱՊ ՏՕՆԵՐ(*)

ՈՐԴԻՔ ՈՐՈՏՄԱՆ

Այս տիպոգրֆին ներքև Աւետարանը և եկեղեցւոյ առաջին օրերու պատմութիւնը կը ճանչնան երկու եղբայրներ, Յակոբոս և Յովհաննէս, զաւակները Զերեղէոսի, որ Գալիլիոյ ծովակի եղբորը զործող հարուստ ձկնորս մըն էր, և Սալովմէի՝ որ Յիսուսի հետեոյ երկիւղած կիներէն եղաւ մինչեւ վերջը: Իրենց հօրը ուսկանները կը կազմէին անոնք օր մը, երբ հանդիպեցան Փրկչին, ու խելոյն պատասխանելով անոր հրաւերին, թողուցին անմիջապէս իրենց նաւն ու հայրը, և հետեւեցան անոր: — Նայելով համատեսականներու առաքելական ցուցակներուն, որոնց մէջ առաջին քառակիւն երկուքն են իրենք միշտ, և չորս հանդիսաւոր պարագաներու մէջ Յիսուսի հետ կարծես նախընտրական մտերմութեան մը մէջ լինելու հանգամանքին, կարելի է մտածել թէ սկիզբէն պէտք է անոնք աչքառու եղած լինին երկոտասանից խումբին մէջ, Պետրոսի և Անդրէասի հետ: մասնաւորաբար ա՛յն պատճառաւ հաւանաբար որ երկեակ զոյգ եղբայրներու հոյն լինելուն ուշադրաւ երեւոյթ մը կու տար այս խմբակին: — «Բաներեղէս» (տրտումի որդիներ) վերականգնելով զիրենք, Տէրը անշուշտ ուղած էր ակնարկել նկարագրի այն ուժգնութեան, զոր երկիւցս ցոյց էին տուած անոնք, նախ՝ խնդրելով որ երկնատեղաց հօրով պատժէ Սամարացիները, իրեն հանդէպ ցուրտ ընդունելութիւն մը ցուցած ըլլալուն համար, և և յետոյ՝ առաջարկելով որ զիրենք իր երկու կողքին նստեցնէ իր թողաւորութեանը մէջ: Այդ տիպոգրֆ, սակայն, պիտակարար միայն ընդ միշտ փարած մնաց իրենց անուններուն, որովհետեւ բարքի նախկին սաստկութիւնը, զոր կը նշանակէր ան,

խոր հաւատքի և քաղցր սիրոյ փոխուած էր իրենց մէջ այն վայրկեանէն երբ՝ հարցուեցաւ իրենց թէ պիտի կարենայի՞ն ըմպել այն բաժակէն՝ զոր աստուածային ձեռք մը պիտի մատուցանէր յետոյ իրենց: — Նոյն ընտանեկան կրթութեամբ, նոյն ձգտումներով, միևնոյն աշխարհահայեացքով, այսինքն արեամբ և նկարագրով համանման միմեանց, անով միայն աննման եղան անոնք իրարու, որ մինչ կրտսերը, Յովհաննէս, առաքելական խումբին մէջ ամենէն երկարակեացը եղաւ՝ մինչև աւելի քան իննսնամիայ ապրելով հաւանաբար, երէցը, Յակոբոս, ապրեցաւ շատ աւելի պակաս քան կէսն իր եղբոր տարիքին: Հերովդէս Անդրիպաս, որ, չըռովմէն երեսագուրկ, Հրեաները քմինքով սիրաշահելու և այդ կերպով իր զահը չը կորսնցնելու քաղաքականութեան մը կը հետեւէր ատենէ մը ի վեր, սկսեւ էր զոհացում տալ անոնց ամենէն վայրագ հակումներուն: Անիկա, պաշտօնականի վերածելով և սաստկացնելով Յիսուսի անունով օրէ օր աւելի մեծցող շարժումին դէմ ելած խումբանական այն հալածանքը, որուն դեռ ոչ շատ առաջ զոհ ինկեր էր Ստեփանոս, չարչարանք մը ծրագրած ըլլալով նորածին եկեղեցիին դէմ, բանտարկեց Պետրոսը, իրեւ այդ շարժումին պարագլուխներէն մըն, ու օրամահ սպաննեց Յակոբոսը, իրեւ խումբին ամենէն նախանձայոյրը անշուշտ: Այս դէպքը, որ նախագարկն էր զոգցեալ քրիստոնէութեան զլսուան պայթելիք պետական ապագայ մեծ հալածանքներուն, և որ առաջին նահապետաւոր պապը տուաւ Յակոբոսի, տեղի ունեցաւ 42ին, և երեսուդէմի մէջ ամենայն հաւանականութեամբ, ուր և թողուեցաւ իր մարմինը, սուրբ քաղաքին դերան մօտ, ոչ շատ հեռու իր հօրը գերեզմանէն: — Ոչ մէկ նշան կայ արդարեւ ի նըպաստ այն աւանդութեան՝ թէ Պաղեստինեան Կեսարիոյ մէջ էր որ նահատակուեցաւ Յակոբոս: Այդ զրոյցը, ինչպէս և Ը. դարուն յերկրուած այն միւսը՝ որուն համեմատ երեսուդէմէն Յոպպէ պիտի լուջուցուած ըլլայ սուրբին անգլուխ մարմինը, պատրաստութիւնն են պարզապէս երրորդ և մեծագոյն այն զրոյցին թէ Յակոբոս Յիսուսի մահէն քիչ վերջ Սպանիոյ

(*) Նախընթացներէ սեռել Արմենի Գալոսը և Գալիկին տարիներու վերջին թիւերուն մէջ:

առաքեալ էր եղած. այս պատճառաւ հրեշտակ մը ծովաչու գնացքով տարաւ անոր մարմինը Յոպպէէն մինչև սպանիական իրիս ծովափնեայ քաղաքը, և ապա աւելի ներս՝ Լիպերում Տօնում, որ ատոր համար կոչուեցաւ Սանդիակօ, կամ Ս. Յակոբ Գոմբոստէլլօ, և ուր Ժ. դարուն կառուցուած մեծ վկայարան տաճարը հետզհետէ եղաւ քրիստոնէութեան ամենէն հռչակուած ուխտատեղիներէն մին: — Դիտել պէտք է սակայն թէ կաթոլիկ քննադատներ իսկ միաձայնութեամբ կը մերժեն Յակոբոսի անձին և յիշատակին ընծայուած սպանիական այս առնչութիւնները: Գալով անգլոլի մարմինի մը առասպելին, անիկա հետեութիւնը միայն պէտք է լինի շատ աւելի հնադոյն և հաստատուն այն աւանդութեան, որ Երուսաղէմի մեր մայրաքաղաքի տաճարին մէջ, հնախօսական ամենահին վաղընջականութեամբ վաւերական ուխտավայր փոքրիկ և հրաշալի մատուռի մը մէջ կը ցուցնէ առաքեալին զընդունիլն զհրեզմանը (= Գլխաղիւր): Իր յիշատակը կենդանի մնաց միշտ եկեղեցւոյ մէջ: Բ. դարուն վերջերը իր մասին կը պատմուէր մանրադէպ մը, զոր կ'աւանդէ Եւսեբիոս, Կղեմէս Աղեքսանդրացիէն առնելով. նա որ դատարան առաջնորդած էր զՅակոբոս, լսելով անոր խօսքերը, ըզգածուեցաւ խորապէս և յայտարարեց ատեանին առջև թէ ինքն ալ կ'ընդունի անոր հաւատքը: Երկուքն ի միասին տունջանքի զրկուեցան այն ատեն: Ճամբան մարդը խնդրեց Յակոբոսէ որ ներէ իրեն. առաքեալը խորհեցաւ վայրկեան մը, ու յետոյ «խաղաղութիւն ընդ քեզ» ըսաւ և համբուրեց զայն: Երկուքն ի միասին զլիստուեցան քիչ ետքը: — Իր յիշատակին այս քաղցր զգացումն էր անշուշտ, որ զեռ աւելի վերջերը ևս ծնունդ տուաւ իր կեանքին և գործերուն վերաբերմամբ առասպելախառն պատմութիւններու, որոնցմով այնքան շուրջ եղած է միջնադարեան գրականութիւնը՝ կրօնքի և եկեղեցւոյ մարդոց համար:

Երկինք բոլորովին տարբեր գործունէութեան և վախճանի սահմաններ էր երկու եղբայրներէն կրտսերը՝ Յովհաննէս: Յովհաննէս Մկրտչի խումբէն Յիսուսի ան-

ցած խեղճ և «սիրելի» այս աշակերտը, որ, իր վարդապետին կեանքին դէմ դաւանուած վտանգին յայտնուած վայրկեանին, իրաւունք զգացեր էր ինքզինքին՝ անոր կուրծքին վրայ հակիլ մտերիմ սիրով, որ միայն կրցեր էր անսասան մնալ յետոյ անոր մասին իր զգացումին մէջ՝ երբ ուրիշները շուարումի մատնուած էին ամենքը, որոնք կտակած էր Յիսուս, իր ոգեարքի պահուն, մօրը խնամքը, անոր մատնանիլ ընելով զայն աշուհեաւ իրրեւորիլ՝ փոխանակ իրեն, որ յարութեան առաւօտուն Պետրոսի հետ փութացած բայց անկէ առաջ մտեր էր զերեզման, անկէ վերջն ալ նոյն խորունկ սիրով և անայլալ նուիրումով փարեցաւ միշտ անոր գործին: Աւելի խորհող քան խօսող, ինչպէս էր աշակերտութեան միջոցին ևս, բայց յաւատարմորէ, միշտ Պետրոսի հետ կը տեսնէր զինքը Գործք Առաքելոցի մէջ: Դարձեալ, Պողոս ևս իրեն կը հանդիպի Երուսաղէմի մէջ, իրրեւ երեք զլիսաւորներէն մէկուն, ինչ որ կը ցուցնէ անոր զերակշիռ դիրքը նորակազմ հասարակութեան գործերուն մէջ: Անկէ վերջ հետքեր միայն կ'երևին իրմէ՝ եկեղեցական աւանդութեանց մէջ, երբեմն այնքան աղօտ՝ որ կը թուին չփութութիւն յառաջ բերել իր ինքնութեան շուրջ. Երուսաղէմի կործանման նախօրեակին, 69ին, Յովհաննէս անունը կ'երևի ի զուխ Յայտնութեան, որ նամակաձև գրուածք մըն է, Փոքր Ասիոյ եկեղեցիներուն ուղղուած: Եկեղեցին, ամենահին ժամանակներէ ի վեր, Պատմոսի տեսանդին մէջ ճանչցած է Զերեղեան Յովհաննէսը, և, հակառակ յարուցուած բուն առարկութեանց, տակաւին լուրջ պատճառներ չեն երևիր ատկէ տարբեր կերպով մտածելու: Անյաղթելի չեն նոյնպէս այն յարձակումներ, որոնք եղած են Յովհաննէսի Փոքր Ասիոյ մէջ բնակած և հոն պաշտօն վարած լինելու հնադոյն աւանդութեան դէմ, որ Բ. դարուն վերջերը ընդհանուր կերպով ընդունուած է և Փոքր Ասիոյ եպիսկոպոսներէն՝ մասնաւորապէս՝ պաշտպանուած: Աւելի հին հայրերուն, Պապիասի՝ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի՝ Իգնատիոսի՝ Պողիկարպոսի՝ Յուստինոս վկայի այս մասին պահած լուծութիւնը պիտի կարենար ստուգիլ ի հակառակէն փաստ նը-

կատուիլ, եթէ անոնց գործերուն մէջ յաճախագէտ չըլլային պատմական պարագաներու վերաբերմամբ պակասներ և զանցառութիւններ: Թող զայդ, լոկ այն պարագան թէ անոնք ամէնքը կ'ընդունին Յայտնութեան գրքին Յովհաննէսինը ըլլալը, ապացոյց է ինքնին թէ անոնք լուկիայն նոյն խակ կ'ընդունին Յովհաննու Եփեսոսի մէջ բնակութիւնը: Եւ յետոյ, հակառակ պարագային, ո՞ւսակից ծնունդ առած պիտի ըլլար եփեսոսական այդ աւանդութիւնը. — Երանոսի այն սխալէն, կ'ըսեն ոմանք, որով անիկա չփոթած է Յովհաննէս առաքեալը Յովհաննէս երէցի հետ: Բայց աւելի բանաւոր պիտի չլինէ՞ր միթէ մտածել թէ այդ չփոթութիւնը նոյն խակ կը ցուցնէ թէ Երանոսի օրով գոյութիւն ունէր Յովհաննու Եփեսոս եղած լինելու աւանդութիւնը: Երանոս կ'ըսէ արդարեւ թէ ճանչցած է շատ երէցներ, որոնք առաքեալին հետ ունեցած իրենց յարաբերութեանց վրայ հիմնուելով կը պաշտպանէին 666 թիւին վաւերականութիւնը ընդդէմ 616 ի, և Զատիկը Նիսանի 14 ին տօնելու սովորութիւնը: Դժուար է արդարեւ Եփեսոսը Յովհաննէսի գործունէութեան թատրը եղած լինելու իրողութիւնը տարակոյսի տակ ձգել: Մոնղանականութեան շարժումը, որ իր անունին էր կապուած, Յայտնութեան գիրքին, երեք թուղթերուն, չորրորդ աւետարանին իրեն վերադրումը, կերինթեան պայքարը, ևայլն, փաստեր են այդ մասին, աւելի քան բաւական զօրեղ: Աղուոր են աւանդութեան այն քանի մը գիծերը մանաւանդ որոնք կը ցուցնեն մերթ վաստակաւոր գործիչը, որ մուրաւ Երիտասարդի մը ետեւէն կը վազէ, զայն աւագակարարոյ կեանքէն կորզելով եկեղեցիին դարձնելու համար, մերթ խոնջած ծերունին, որ ժողովէ ժողով տանիլ կուտայ զինքը, սրտայոյդ քարոզութեանց մէջ կրկնելու համար իր հողիին սիրական յանկերգը. «որդեակք իմ, սիրեցէք զմիմեանս»:

Բացի Յայտնութենէն, եկեղեցական աւանդութիւնը առաքեալին կը վերադրէ տակաւին երեք համառօտ թուղթեր եւ չորրորդ Աւետարանը: Անկարելի է ժխտել խոր աղբսը որ ներքնապէս իրարու հետ յարաբերութեան մէջ կը պահէ այս հինգ գրուածքները: Մասնաւորաբար անառար-

կելի պէտք է նկատել Թուղթերուն և Աւետարանին հեղինակի և գրական միութիւնը: Քրիստոնէութիւնը անոնց մէջ կ'երևի աւելի վեր քան հրէա-քրիստոնէական և Պողոսեան հայեցողութեանց մէջ. այնպիսի բարձրութեան մը վրայ, ուր բոլոր հասկացողութիւններն ու ընդդիմութիւնները կը համաձուլուին սրտի անբաղդատելի խաղաղութեամբ ներկայացուած հոգեպատմութեան մը և խորհրդապաշտութեան մը միութեան մէջ: Նոր կտակարանի վերջին գիրքեր՝ անոնք կարծես թէ ամենաշքեղ եզրակացութիւնը կը շինեն անոր. պսակը կը կազմեն անոնք Աստուածաշունչի այս երկրորդ մասին թէ՛ պատմական և թէ թղթագրական կամ աստուածաբանական մասերուն, հրաշալի կերպով հաշտեցնելով իրողութիւնը զազափարին հետ, պատմութիւնը հանելով վարդապետութեան բարձրութեան վրայ, ունախահիմունքը դնելով յաջորդ դարերուն մէջ կառուցուելիք դաւանաբանական դրութիւններուն: Յովհաննէսեան գրականութեան երկրորդ յատկանիւն է իր անանունութիւնը և խորհրդապաշտութիւնը. Յայտնութիւնը սերմն է միսթիքական այն բարեպաշտութեան, որ յետոյ այնքան դարգացաւ Եփեսոսի մէջ: Առաջին թուղթը՝ անհասցէ և առանց ստուրազութեան, միւս երկուքին մէջ հեղինակը անորոշապէս երեք կը կոչէ ինքզինքը. Զի գիտցուի թէ ո՞վ կը ծածկուի «ընտրեալ տիկին» (Կիրիա՝ ըստ հայերէնին) անուան ներքեւ, որուն ուղղուած է երկրորդ թուղթը. խօսելու նոյնպիսի խորհրդապաշտ կերպեր չեն պակսիր նաեւ երրորդին մէջ: Չորրորդ աւետարանին մէջ, հեղինակը ամենուրեք ներկայ է, բայց միշտ անտեսանելի կը մնայ: Կ'երևի և կը ծածկուի: Իրենց տիրոջ պատմութիւնը եւրաշխաւորող վկանները անուննին չեն տար, և չեն թողուր որ գուշակէք: Կը նշմարուի որ տեական այդ անանունութիւնը պատահում մը չէ, այլ գրութիւն մը. ինչպէս բոլոր միսթիքական գպրոցներուն մէջ, խորհուրդը հոս ալ կը հասկցուի թէ բարեպաշտական պարտականութիւն մըն է:

«Յովհաննէսի գիմանկարը, կազմուած այն գիծերէն՝ զորս աւետարաններու պատմութիւնը և իրեն ընծայուած գրուածքներու տպաւորութիւնը կը հայթայթեն

մեղի, պատկառելի պատկեր մըն է եկեղեցւոյ պատմութեան եւ աւանդութեան սրահին մէջ: Պատրոսի եւ Պօղոսի պատկերներուն քով դրուած հոն, կարծես կը տիրէ նոյն իսկ անոնց վրայ, անոյշ լեզուի եւ խաղաղաւէտ մեծութեան մը իր հոգիովը: Միւս երկուքը անցեալի եւ ներկայի առաքեալներն են. ինք ապագայինն է, յաղթական հաղթամիայինը, կոտորեալ յաղթութեան, ուրախութեան եւ խաղաղութեան վրայ հիմնուած անտեսանելի եկեղեցիներ: Արծիւն է իր խորհրդանշանը, եւ իր խօսքը վախճանն է աստուածային յայտնութեանց երկրի վրայ: Բայց անկարելի է չխոստովանիլ թէ այս թովիչ դէմքը, աւելի գաղափարական քան Պատրոսին եւ Պօղոսինը, ասոր համար նոյն իսկ նուազ պատմական կը թուի ոմանց, որոնք ճիգ կ'ընեն առաքելական դարուն մէջ գտնելու համար զայն: Եթէ ուշադրութեամբ դիտենք զայն, պիտի տեսնենք անմիջապէս որ քրիստոնէական երեւոյթութիւնը անոր վրայ հաւաքած եւ համաձուլած է, ողորկելով անոնց սուր ծայրերը, յոյժ ներհակընդդէմ եւ բազմադոյն ծագումներ ունեցող զիծեր, զիծեր՝ տունուած համատեսական աւետարտներէն, Գործք Առաքելոցէն, չորրորդ Աւետարանէն, Յովհաննէսեան թուղթերէն եւ ուրիշ գրութենէն: Արդ, այս տուեալներէն շատերը, ըստ ոմանց, կը տարամբեմն զիրար, եւ մտածել կուտան թէ արդեօք մէկ թէ մէկէ աւելի անձերու կը պատկանին առնոք: Արդարեւ, որոտման որդիէն՝ զոր կշտամբեց Յիսուս՝ մինչև սիրոյ առաքելը, մինչև Պատմոսի տեսանողէն դուրս եկած եկեղեցական Յովհաննէսին դէմքը այնքան մեծ է անջրպետը, որ եթէ մարդկային նոյն հոգի մըն է որ անցած է անոր մէջէն նոյն իսկ հարիւրամիայ կեանքի մը ընթացքով, ինքզինքնիս պիտի գտնենք հոգեբանական ամենէն հրաշալի դարգացումի մը տուչ, զոր երբեք յիշած ըլլայ մարդկային պատմութիւնը»:

թ.

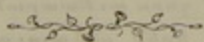
ՅԻՍՈՒՍԻ ՌԻՍՈՒՑՈՒՄԸ ԸՍՏ ՀԱՄԱՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

ԱՍՏՈՒՄՈՅ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. Արմեն 1934, էջ 327-66)

Ուրիշ բառերով, փրկութեան թաղաւորութեան մէջ, Բրիտանոսի արքայութիւնը չորը արքայութիւնն է միայն, քանի որ Աստուած փրկագործողին միջոցաւ է որ յարարեցութեան կը մտնէ մարդոց հետ: Միայն թէ հոս նոր երկուութիւն մը մէջտեղ կ'ելլէ — ամենէն ծանրակշիւը թերեւս, կամ ամենէն շատ վիճուածը մեր ժամանակին մէջ — եւ զոր պէտք է աւելցնել նախընթացներուն վրայ: Մինչև ո՞ր աստիճան պիտի պարզուի երկրի վրայ Յիսուսի թաղաւորութիւնը, եւ ի՞նչ պայմաններու մէջ: Մեր ժամանակի աստուածաբանները այս նիւթին մասին Փրկչին ունեցած գաղափարին երկու կերպ իրարու հակառակ մեկնութիւններ կուտան: Շատերուն տեսութեամբ, Աստուծոյ թաղաւորութեան վարդապետութիւնը, այնպէս ինչպէս կ'ընդլայնէ Յիսուս, միմիայն վախճանաբանական պիտի ըլլար: Թաղաւորութիւնը հոգ չէ, կ'ըսէ, այլ պիտի ըլլայ: Մեսիային յաղթական գալուստին առնի պիտի յայտնուի անիկա: Այս իմաստով է արդարեւ, որ Յիսուս ըսաւ թէ զինքը չըջապատողներէն ոմանք պիտի չմտնէին առանց տեսնելու «զորդի մարդոյ եկեալ արքայութեամբ իւրով» (Մատթ. 28, հմտ. Լ. 11, Իժ. 2 եւ հտա. Ին. 1 եւ հտա. Դկո. Իժ. 16, 18, Մրկ. ԺԴ. 25, 62): Բրիտանոս ընդունած է — պիտի վերագոռնանք այս խնդրին — վերածնութիւն մը (palingénésie), բոլոր իրերու յանկարծական վերանորոգութիւն մը. այնպէս չի նկատեր թէ իր իշխանութիւնը կրնայ հաստատուիլ վերջնականապէս, անդեղեւորէն եւ պարզ եղաշնորհութեամբ մը: Միւս կողմանէ — խնդրոյն երկրորդ տարրն է անիկա — զարիք ճգնաժամը կ'ենթադրէ, այժմէն, հոգեւոր պատրաստութիւն. թա-

դաւորութիւնը ներկայ է, գոյութիւն ունի անիկա այս երկրի վրայ: Այդ կը նշանակէ Փրկիչին՝ փարիսեցիներուն ուղղած խօսքը. «եթէ ես հոգեւոյն Աստուծոյ հանեմ զդեռ, ապա ուրեմն հասեալ է ի վերայ ձեր արքայութիւն Աստուծոյ» (Մտթ. ԺԲ. 28). հոս, իմ անձիս մէջ է ան: Ու դարձեալ, «Ոչ դայ արքայութիւնն Աստուծոյ խտրանօք, եւ չստիցեն թէ ահաւասիկ աստ է կամ անդ, զի ահա արքայութիւնն Աստուծոյ ի ներքս ի ձեզ է» (Ղկս. ԺԷ. 20, 21): Այս տեսակէտով, տէրունական ազօթքին «եկեացէ արքայութիւն քո» խօսքը (Մտթ. Զ. 10) միայն վախճանաբանական իմաստ մը չի կրնար ունենալ, վասնզի Աստուծոյ թագաւորութիւնը սիրտերուն մէջ կը հաստատուի — նոյն աստուածաշնչական վաւերագիրն է որ կ'ըսէ զայդ — ներելով թշնամանքներու, յաղթականաբար կ'ուսելով չարին դէմ, մէկ խօսքով՝ Աստուծոյ կամքին հաւատարիմ հնազանդութեամբ, այսինքն կրօնական եւ բարոյական պայմաններով:

Անշուշտ այս ամէնը, մատնանշեցինք արդէն, հոգեւոր պատրաստութիւն մըն է միայն: Յիսուս իր աշակերտները չի հրաւիրեր վերջնականապէս հաստատուիլ այս աշխարհի վրայ: Ընդհակառակը զանոնք կը զգուշացնէ, ու շատ լուրջ կերպով, այն կապերուն դէմ, որոնք զմեզ կը պարտանդեն այս կեանքին հետ. ասոկէ՛ է իր պայքարը հարստութեանց մոլորեցուցիչ ազդեցութեանց դէմ (Ղկս. ԺԲ. 33, ԺԸ. 22-25, հմտ. Մրկ. Ժ. 24). նոյն իսկ ընտանեկան սէրերը անմիտանգ չեն նկատուիր այս տեսակէտով (Մտթ. Ժ. 35-37, ԺԲ. 46-50): Յիսուս, աւելորդ չըլլայ կրկնել, երկուութեան տարր մը կը մտցնէ մեր կեանքին մէջ: Կը կանչէ զմեզ այսօրուրէն իրականացնել աստուածային ծրագիր մը, քաջ ըմբռնելով սակայն նոյն ատեն թէ մեր երկրաւոր գործունէութիւնը պիտի ըլլայ պատրաստուիլ միմիայն մեր յաւիտեանական բնակարանին: Ասկէց են երկու հակադիր ըմբռումները թագաւորութեան, որ՝ մէկ կողմէ՝ Մեսիային փռուաւոր դալուստովը միայն պէտք է կատարուի, բայց որ՝ միւս կողմէ՝ կը դարգանայ պատմական ընկերութեան մը մէջ, որուն վարչութիւնը արդէն ճշգրտ է Յիսուս

սուս իր տաքեալներուն ընտրութեամբը: Այժմեան գործարանաւորութիւնը ե՞րբ պիտի կերպարանափոխուի երկնային քաղաքի մը: Այս կէտին մասին Յիսուս որոշ ուսուցում մը չ'ըներ իր աշակերտներուն. անիկա կը սպասէր իր Հօրը կամքին, բաւականանալով ցուցնել մեզի թէ ա՛յնպէս պէտք է ապրինք որ պատրաստ ըլլանք, որ եւ է ատեն, ընդունելու զինքը: Ի մի բան, եթէ նկատի առնենք թագաւորութեան մասին բոլոր համատեսական հատուածները, անոնց մէջ պիտի գտնենք երեք զլլաւոր աստիճան, զոր կ'ամփոփենք ստորի, ամենէն արտաքինէն սկսելով:

ա) Աստուծոյ թագաւորութիւնը է նախ ամբողջութիւնը անոնց, որոնք կը դաւանին հնազանդիլ Աստուծոյ, կամ որոնք այնպէս կ'ենթադրեն թէ կը ծագային անոր. ընդհանուր առմամբ ամբողջութիւնն է ան բոլոր մարդոց, որոնք, հեռուէն կամ մօտէն, պարտուած են Աւետարանի ճառագայթով: Այս տեսակէտով, անհաւատները եւ անտարբերները, որոնք բազմամբոյս եկեղեցիներու կամ ընտրեալ աշակերտներու հասարակութեանց են յարած, մէկ խօսքով՝ բոլոր անոնք որ յայտնապէս չ'են մերժած քրիստոնէութիւնը, անդամներ կը նկատուին թագաւորութեան. պատմական քրիստոնէական ընկերութիւնն է ան, ինչպէս որ նկարագրուած է, զոր օրինակ, որոմի եւ ուռկանի առակներուն մէջ:

բ) Աստուծոյ թագաւորութիւնը յետոյ ամբողջութիւնն է անոնց՝ որ խապիս կը սրտկանին Տիրոջ, եւ կը հնազանդին Անոր. առում՝ որ կը հետեի մասնաւորապէս սա յայտնութիւններէն. «Մաքսաւորք յառաջեցեն քան զձեզ յարքայութիւն Աստուծոյ» (Մտթ. ԻԱ. 31), այսինքն ի ժողովի իւր հաւատարիմ ծառաներուն: «Արքայութիւն երկնից բռնաբարի, եւ բոունք յափշտակին զնա (Մտթ. ԺԱ. 12): «Եթէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր առաւել քան զպարօցն եւ զփարիսեցեաց, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից» (Մտթ. Ա. 20. Է. 21): Այսպէս է թագաւորութեան ճշգրիտ գաղափարը. այն ժողովուրդն է ան, որուն վեհագոյն ինքնակալն է Աստուած, եւ որ անվերապահ կը հնազանդի իր թագաւորին կամքին. գա-

ղափարական թագաւորն է ան, կեդրոն և տեւական սկիզբ պատմական թագաւորութեան. նոյն ատեն անտեսանելի թագաւորութիւնն է անիկա, այն իմաստով որ հրեշտակներն ալ մաս կը կազմեն անոր, ինչպէս նաև անոնք որ այս երկրի վրայ կը խուսափին մարդոց նայուածքէն, բայց կը ճանչցուն Աստուծմէ:

զ) Բայց այս ընտրեալներուն ժողովը առանձինն աշակերտներու միմեանց վրայ յաւելադրութեամբ չէ որ կը գոյանայ. կազմակերպուած մարմին մըն է ան, որ այս կեանքէն և ընդ միշտ՝ կը վայելէ փառաւոր առանձնաշնորհներ. ասոր համար է որ արքայութիւն բառը բողոքութիւն սուրբ գրոցական հատուածներու մէջ կը նշանակէ փրկուածներու ժողովուրդին շնորհուած քաւիքներ:

ա) Այդ բարիքները նախ այն հոգևոր հարստութիւններն են, որոնք կը բղխին Աստուծոյ առատաձեռնութենէն. զանձներքին, զորս ոչ մէկ երկրաւոր զօրութիւն կրնայ յափշտակել. «Երանի՛ աղքատաց հոգւով, զի նոցա է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Ե. 3, 10). ստացումի այս ձեւը ոչ այնքան Դրիստոսի ծառաներուն ընկերութիւնը կը նշանակէ, որքան անոնց ընդունած առաւելութիւնները. եթէ Յիսուս ուզած ըլլար խօսիլ անոնց ընկերութեան վրայ նոյն իսկ, պիտի ըսէր թէ խոնարհները մաս կը կազմեն թագաւորութեան, և ոչ թէ թագաւորութիւնը անոնց կը պատկանի: Սակայն և այնպէս, հակասութիւնը երեւութական է միայն, զի երկու տեսմաները յայտնապէս կը միանան Աւետարանի սա բարացուցական խօսքին մէջ. «Որ ոչ ընկալցի զարքայութիւնն Աստուծոյ իրբեւ զմանուկ, ոչ մտցէ ի նա» (Մրկ. Ժ. 15), ինչ որ կը նշանակէ թէ պէտք է սրտին մէջ ընդունիլ Աստուծոյ շնորհքը, կարենալ մասնակցելու համար անոր հաւատացեալներու ժողովին. ուրիշ բառերով, երկնքին թագաւորութիւնը պատմական գործարանաւորութիւն մը կ'ըլլայ այն ատեն միայն, երբ նախ ներքին վիճակ մըն է, հոգիի տրամադրութիւն մը, նման տրամադրութեան մանուկին, որ կը հնազանդի, վասնզի կը հաւատայ և կը սիրէ:

բ) Արդ, Աստուծոյ կամքին այդպիսի

անձնատուութիւն մը՝ մարդուն մէջ յառաջ կը բերէ իր վարձատուութիւնը. ու այդ փոխարինութիւնը միայն այս աշխարհի մէջ պարփակուած բան մը չէ: Ուստի թագաւորութիւնը, այսպէս հասկցուած, միայն այժմէն հաւատացեալներուն շնորհուած բարիքներուն զուամրութիւնը չէ, այլ նաև յաւիտենական փառքը, զոր անոնք որ մը պիտի վայելին երկնից մէջ: Արդարեւ, ըսաւ Յիսուս, «բազմացին ընդ Արքահամու, ընդ Սահակայ և ընդ Յակովբայ, յարքայութիւն երկնից» (Մտթ. Լ. 11, հմմտ. ԻՉ. 29), լայն և ճոխ իմաստ՝ ուր, գերագոյն համադրութեան մը մէջ, կը համակերպուին այն բազմակերպ նշանակութիւնները, որոնց յարաբերութիւնը հաստատելիք վերեւ: Երկնից մէջ իր լրումին հասած թագաւորութիւնը, արդարեւ, ո՛չ ապաքէն ժողովն է Աստուծոյ ճշմարիտ ծառաներուն, որոնք պիտի ստանան այն ժառանգութիւնը, որ իրենց իրաւունքն է, և որուն մուրհակները ունին արդէն իրենք երկրի վրայ: Ասոր համար է որ յաւիտենա յաւիտենից կը մեծացուցանեն անոնք իրենց տիրոջ ողորմութիւնը (Առաջին զաղափար, զաւտողներու ամբողջութիւնը): Բայց աւելին կայ. եթէ անոնք կը բարեբանեն իրենց Աստուծը, ատոր պատճառը այն է որ անվերապահօրէն անոր կը պատկանին իրենք (ճշմարիտ հաւատացեալներու ընկերակցութիւնը, երկրորդ առում բառին): Վերջապէս, Տէրոջը ներկայութեամբն ու ներգործութեամբը պայծառակերպուած, անոնք կը վայելին անաշխար երանութիւն մը, որ իրենց կեանքին ճառագայթումն է միայն. այս երկրորդ իմաստին մէջ, թագաւորութիւնը հաւատացեալներու բարիքներուն ամբողջութիւնն է, որուն բաժինը պիտի լինի վեհագոյն թագաւորին հետ հաղորդութեան փառքը:

Այսքան անբաղդատելի է լայնութիւնը այն բացատրութեան՝ որ Աւետարանը կը համառօտէ իր մէջ (Մրկ. Ա. 15): Եւ սակայն, — վերջին գլխողութիւն — այդ պատգամին մէջ բովանդակուած զանձները ի լոյս հանուեցան յառաջխաղացարար միայն, յամբօրէն: Այնքան մեծ էր Յիսուսի զգուշաւորութիւնը, որ, ի սկզբան, իր ունեցած հրէական զաղափարներուն յարած,

կը բաւականանայ ըսելով միայն Յովհաննէս Մկրտիչի պէս. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Գ. 17, Մրկ. Ա. 15): Կարապետին բերնին մէջ՝ այս լեզուն ոչինչ ունի զարմանալի (Մտթ. Գ. 2): Մերձաւորութիւնը, զոր կը յայտարարէր, ամէն բանէ առաջ նիւթաւանար նոյն խել, իր գործունէութեան սկիզբը, թէ Մեսիան ճիշդ ո՞ր վայրկեանին պիտի երևեր: Բայց երբ Յիսուս է որ կ'ընէ այդ խօսքը, յանկարծ կը փոխուի եւ կը լրանայ անոր իմաստը. հիմակ խնդիրը բարոյական մերձաւորութեան մը վրայ է: Երկնից թագաւորութիւնը իր անձին մէջ է. պէտք է ձեռք երկնցնել միայն անոր, ունենալու համար զայն. ու եթէ Քրիստոս կը բաւականանայ սակայն յայտարարելով թէ մերձ է ինքը, ցոյց տալու համար է թէ ոչ ոք ունի զինքը ի բնէ, այլ պէտք է ճիշդ ընել ունենալու համար զինքը: Իրեն հետ, Աստուծոյ Որդիին մէջ, ի զօրութեան է փրկութիւնը: Երկինքի թագաւորութիւնը մօտ է, բայց անիկա կ'իրականանայ անոնց մօտ միայն, որոնք անոր կը յարին սրտի աղատակամ փաւրումով մը (Մրկ. Ժ. 15): Այսպէս կը կազմուի աստուածային այն գործարանաւորութիւնը, որ պարտի մեծնալ հետզհետէ՝ վերանորոգելու համար աշխարհը, եւ որուն յատկանշական հանգամանքները պիտի վերլուծենք նախ, ցոյց տալով անոր բազմազանութիւնը, որ կ'երպով մը կ'ընայ կոշտիլ երկինքի թագաւորութեան օրինակները:

(Շարունակելի)

Ժ. Պ.

ԽՈՐՀԱՆՐԱՊԷ ԵՆ ԽՍՍՀ

Թեև մանկանոցներ կ'են, բայց պէտք չի երևարկուի մանկանոցներ քաներու, այլ, կըրցածնու չափ, պէտք է քաղաքական անկանոքեան, եւ սպորտի մեր մեջ եղած շատագոյն քաներուն համակարգ:

* * *

Դոն պիտի ըլլանք կեանքին, երբ լաւ գործածենք զայն:

ԿՐՕՆՔԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Թ. ԿՐՕՆՔ ԵՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. Սիւն 1934, էջ 266 էջ)

Կրօնն եւ Գիտութիւնն ընդհանուր կերպով շօշափող մեր նախնիքաց երկու յօդուածներուն մէջ ջանալով մատնանշել, ըստ կարելոյն, այդ երկու կալուածներուն հետապնդած նպատակը, հետադասութեան կերպերը, յընթացս դարուց անոնց ունեցած յաջողութիւններն ու ձախողութիւնները, ու շնչալի վերջ սա իրականութիւնը՝ թէ այսօրուան գիտութիւնը չգործելով բացատրել համազօքի ինչ ինչ երևոյթներն ու յանձին մարդ էակին տեսնուած կարեորագոյն ճշմարտութիւնները՝ չէ կըրցած միասել կրօնքի պատուանդանի անխախտ հիմերուն, կ'առաջարկէինք այս յօդուածով վերլուծել կրօնքի եւ գիտութեան յարաբերութիւնը:

Արդարեւ, կրօնք եւ գիտութիւն նար եւ նման են իրարու եւ միեւնոյն կոչումն ունին արեւելքի իրականութեան ներկայացուցչած բարդութիւնը բացատրելու կամ պարզարանելու գործին մէջ. իրականութիւն մը որ իր մէջ կը պարփակէ ոչինչը, անգոյ բայց երեւակայուած տարրը, հիւլէն, շօշափելի նիւթը, կենդանական աշխարհի անկերպարան սաղմը. բարդութիւն, որ ովկէանտաներու անգնդալոր յատակէն կը վերանայ մինչեւ աստղադարդ երկնաւորութիւն անհամար ու անտեսանելի մարմինները՝ ոմանց ահ ու սարսափ ազդելով, իսկ դոմանս ալ Աստուծոյ փառքը պատկեր հիասքանչացման մղելով: Բարդութիւն՝ որ ամենաստվորական երևոյթներէն՝ սկսեալ մինչեւ աստղաբաշխական դրութեան գաղտնիքներն ունի, եւ ինչ որ աշխարհէ, մարդ էակը՝ թերեւ խորհուրդներու ամբողջութիւնն իսկ՝ տուած է նոյն ինքն՝ մարդկային մտքի հետադասութեան իրր գերագանց առարկայ, առ որ մշտանորոգ յարգանքի մղելով գիտունն ու իմաստասէրը հաւասարապէս. եւ որ, վերջապէս՝ համագոյքի ստեղծիչ եւ շարժիչ Դերագոյն իմացականութեան գոյութեան եւ էութեան

հարցը ներկայացուցած է ու որևէ ժամանակի համար դաշն կը պարտադրէ մարդուն ազատուն միտքին: Որով, կրօնք և գիտութիւն միեւնոյն կոչումով կը ջանան համապարփակ և ճշմարիտ աշխարհահայեացքով (Weltanschauung)՝ տիեզերքի բազմազան երևոյթներն ու իրողութիւնները բոտ կարելոյն միակ օրէնքի մը և կամ նուազագոյն օրէնքներու վերածել: այսինքն երկուքն ալ կը միտին զէպի Բագարձակ ճշմարտութիւն՝ իրենց յատուկ գիտական կամ հոգեոր ուղիներով:

Ո՞րն է սակայն գիտութիւնը, ճշմարիտ գիտութիւնը, ներկայ դարուս. նիւթապաշտութիւնը. սակայն նոյն ինքն Հաքսլի կը վկայէ թէ այդ տեսակէտը՝ ըստ որում աշխարհքի մէջ նիւթ, ոյժ և հարկադրականութիւն միայն կայ, արդարացումէն այնքան լիովին զուրկ է որքան են աստուածաբանական ամենէն անհիմն հրամանակարգ վարդապետութիւնները: Արդեօք Բնապաշտութիւնն պէտք է հասկնալ արդի գիտութեամբ. սակայն այս վարդապետութիւնն ո՞րքան ալ գիտական հետեւողներ ունենայ՝ դարձեալ իր էութեամբ կը մնայ գիտութիւն ըլլալէ բոլորովին հետու, ողորմելի և ինքզինք հակասող խառնատախրութիւն մը. վասնզի, բնութեանական երևոյթներու մէջ անիկա պատճառ և արդիւնք միայն կը հետապնդէ, այսինքն պատճառականութիւն, և կ'ըսէ թէ որ և է պատահած երևոյթ կարելի է բացատրել պայմանաւ որ անոր նախընթացներն ունենանք: Ան կը վարէ վախճանաբանութիւն, ինչպէս նաև գերբնական միջամտութիւն, որոնցմէ ոչ մէկ գնով պիտի հրաժարէին ուղղափառ զիտնականն ու խմստասէրը. թէ բնութեան մեքենան պէտք է որ կերպով մը շարժի և զործէ ինքն-իրեն, տեսութիւն մը որ մէկ ծայրէն համաստուածութեան կը յանգի (կէօթէի ուղղութեամբ), իսկ միւս կողմէն՝ բացարձակ անաստուածութեան: Դարձեալ տեսութիւն մը, որ կը պնդէ թէ ամէն ինչ պէտք է որ չափելի և կշռելի ըլլայ, այդպէս իբր ճշմարիտ գիտութեան մասնաճիւղերը նըկատելով հետեւալ չորս գիտութիւնները միայն — չափադիտութիւն, բնագիտութիւն, գիմադիտութիւն և մեքենագիտութիւն, որով կը դառնի թէ կեանքի

և փոփոխութեան բոլոր երևոյթներ, մարդկային մաքի բոլոր գործելութիւններ՝ իրենց ազատութեան և անկախութեան հակառակ՝ տեսականապէս պէտք է որ կարող ըլլան բնագիտական և գիմադիտական խնդիրներու վերածուիլ: Այսպէս կամայականօրէն կը մերժէ այն բոլոր իրականութիւնները զորս չափելի կարելի չէ, ինչպէս գիտակցութիւն, վերջնական արժէքները, հայրն, որոնք անհամեմատօրէն շատ են և իրենց որակով մարդոց համար կը կազմեն բուն իրականութիւնները: Լոնստօնի Ս. Պօղոս Մայր-Եկեղեցիի նախկին Աւագ-Երէջ Dr. Ingeի տրամաբանելու դժին հետեւելով (*), կ'ուզենք նկատի ունենալ սա պարագան թէ ճշմարիտ չէ թէ *exceptio probat regulam*, ընդհակառակը. այնպէս որ այն պարագային երբ բնապաշտութեան պարունակէն զուրս մնայ որ և է իրողութիւն, այդ խառնատախրութիւնը հիմնայատակ կը կործանի. և արդարև կա՞ն այդպիսի երևոյթներ, ինչպէս կը վկայէ, ի միջի այլոց, կենսաբանութիւնը: Արդարև ի՞նչ է երևոյթներու կամ էոյթներու ամբողջութիւնը, այսինքն իրականութիւնը. «Իրականութիւնը ո՞չ մտային է ոչ ալ նիւթական, այլ թագաւորութիւն մըն է որ խորհուրդ և իր, իրողութիւն և արժէք անբաժան են, որոնցմէ և ոչ մին արժէք ունի առանց իր առնչակիցէն: Իրական աշխարհը յարիր գործաբանաւոր միութիւն մըն է, առանց միջոցի և անմասնական, որ իր մէջ կը պարունակէ միջոցի և ժամանակի մէջ բոլոր պատահածները, իր հետ ունեցած մասնայատուկ յարաբերութեանց մէջ, այսինքն *sub specie aeternitatis*»: Որով բնապաշտութեան նման ինքզինք հակասող (վասնզի խմայականութեան տեղ մը կ'ուրանայ) խառնատախրութեան էութեան մերկացումէն վերջ, պէտք է ըսել թէ այդպէս յայտնուած իրականութիւնը բացատրելու համար արդար գտնուող ճշմարիտ գիտութիւնն այն է, որ նիւթական իրերը ոչ թէ վերջնական կերպով կը վերլուծէ ելիկաբոններու և պրոտոններու, այլ համապոյքն ըստ կարելոյն միակ օրէնքով մը բացատրելու իր հետազօտու-

(*) *Science, Religion and Reality*, որմէ օգտուած եմ մեծապէս:

թեան մէջ կը ջանայ հաստատել բնութեան գործողութեանց միաձեւութիւնն ու կանոնաւորութիւնը, որ կը վկայէ ի նպաստ միակ և ստեղծագործ իմացականութեան մը գոյութեան, կը հերքէ հակա-քրիստոնէական բազմաստեղծեան բմբռնումը, դրադաշտական և մանրէական երկար-մատեան վարդապետութիւնը, զիտութիւնը, որ իր իսկ աշխարհքը կը յօրինէ, որ կարգ մը արժէքներ ևս կը փնտռէ, ինչպէս միայնարութեան, միաձեւութեան և համաշխարհայինութեան արժէքները, զիտութիւնը, որ չուզեր խուլ ձեւանալ ամէն անգամ որ հրաշք բառը լսէ՝ հրաշքը չը նկատելով իր բանաբարում բնութեան միայնարութեան և միաձեւութեան անյղղի օրէնքներուն, վասնզի երբեք ճշմարիտ չէ այն տեսակէտը, թէ հրաշքն ընդունող միտքը կը մերժէ բնութեան բնական օրէնքները, ընդհակառակը, մարդ բնական օրէնքին հաւատարուն համար է որ գերբնական իրականութեան մը կը հաւատայ, որ օր օրէնք չկայ, հոն հրաշք չկայ, ուրիշ խօսքով, անարդար է ըսել թէ քանի որ հրաշքները բնական օրէնքը կը բռնաբարեն, անհաւատալի են, վասնզի, նախ, ինչ պէտք է հասկնալ բնական օրէնք ըսելով, մարդիկս կրնա՞նք խելամախ աշխարհի բոլոր բնական օրէնքներուն, երկրորդ, երբ անակնկալ տարր մը մտնէ աշխարհքի դարդացման ծածօթ տարրերուն մէջ՝ առիկա մեր կուսկածը միայն կրնայ յարուցանել, և մեր նախմտաց ակնկալքները՝ որոնք սահմանափակ են, կը բեկանէ, որիւ ռիչն Պիտութիւնը, վերջապէս, որ, վերոգրեալ խնդիրը լուսաբանելու համար, կ'ուզէ տեսնել և կը տեսնէ որ իր զիւս կոչածներն ու յայճնութիւնը (որ մասամբ հրաշքներ կը պատշաճեցնէ) միևնոյն յառաջատուութիւնն են՝ տարբեր կողմերէ զիտուած։ Այսպէս, երբ յայճնութեան մասին խօսինք, կ'ըսենք թէ Աստուած իր խորհուրդներն ըմբռնելու զիտութիւնը կուտայ մեզի, որով ըսել կ'ուզենք թէ մենք կ'ընդունինք կամ կը կորսնցնենք զայն մեր իսկ ձեռքով։ Այդ յառաջատուութիւնը եթէ զիւս կոչենք, կ'ըսենք թէ կը գտնենք այն բաները որոնք Աստուծոյ խորհուրդներն ըլլալու են, բայց ատով ըսել կ'ուզենք թէ Աստուած թէ

զայն և թէ զմեզ այնպիսի վիճակի մը մէջ գրած ըլլալու է որ կրցեր ևնք զայն գտնել։ Ահա ա՛յս զիտութեան և կրօնի յարաբերութեան զնութիւնն է մեր առաջագրածը։ Հապա կրօնքը . . . Անշուշտ թէ ամենարարձր և ամենէն հարադատ կրօնքին է մեր ակնարկութիւնը, ճիշդ է որ անոյնիսկ ամենաբարձր կրօնքին մէջ այնքան բան կայ վաղնջական և խափանաբար, որ կարգ մը խորհողներ, ինչպէս Գոնթ վերջին դարուն և Գրոշէ ներկայիս իր փաստ կը գործածեն կրօնքը թերթաշ իմաստասիրութիւն մը ներկայացնելու և անոր անհետացումը գոչակելու համար։ Ասկայն ոչ մէկ նշան կայ ասոր հաւանականութեան համար։ Ո՛չ փիլիսոփայութիւն, և ոչ ալ զիտութիւն կրնայ կրօնքին տեղը անցնիլ։ Վասնզի նոյն ինքն կրօնքին կոչումն է ճշմարտութեան և բացարձակ իրականութեան ծարաւի բանաւոր և հոգեւոր էակի իմացական, հոգեկան և կարեկան ապրումներուն յազուրդ տալ։ Նկատելով որ զիտութիւն որպէսզի կարենայ ապրիլ պէտք է որ միապաշտ ըլլայ, և այն իրականութիւնը որ միտքը նիւթականօրէն և նիւթն ալ մեքենական տեսակէտով բացատրելու փորձը ձախողած է, կը մնայ բնութիւնը հոգեորապէս մեկնել, այսինքն տպաւինիլ կրօնքի իմաստասիրութեան։ Արդարեւ աշխարհքը հոգեորապէս մեկնելու դիրքի պաշտպանութիւնը կը հաստատուի այն հաւատքին մէջ, թէ բոլոր փորձագործութեան արժէքներ ընծայելու միտումը ո՛չ թէ միայն հոգեբանական անհրաժեշտութիւն մըն է որմէ չենք կրնար խուսափիլ, այլ առարկայական ճշմարտութեան տանող պողոտայ մը։ Չեմ խորհիր որ աշխարհքի մոսին եղած որեւէ կրօնական տեսակէտ և կամ հարադատօրէն կրօնական համոզում կարելի է, եթէ չհաւատանք թէ արժէք գոյութեան չափ առարկայական է և անբաժանօրէն կցուած է անոր։ Չեմ վախար ըսելու թէ առանց արժէքի գոյութիւն չի կրնար ըլլալ, և ոչ ալ արժէք՝ առանց գոյութեան։ Իրականութեան յատկանիշներն ինչ են, եթէ ոչ արժէքներ, որոնց վերջնական երեքութիւնը կը կազմեն բարութիւն, ճշմարտութիւն և գեղեցկութիւն։ Չենք դիտար թէ սկեպտիկին համար ինչ տպաւորու-

թիւն պիտի թողու մեր համոզումը, սակայն կը հաւատանք որ այդ երեքութիւնը կրնայ զմեզ կարող ընծայել օրերու ճշմարտութեան ու Արարիչին միտքին և կամքին հաղորդ ըլլալուն: Համոռօտիւ, այսպէս հասկցուած կրօնքն է ընդհանրապէս, և աշխարհի ժառանգած Յունական Մշակոյթի և Հոռմէական Օրէնքի և կառավարութեան հետ մեծագոյն հարստութիւնը կազմող երկհազարամեայ Աւել-յրօնքն է, մասնաւորապէս, իր աւանդական, բանական, խորհրդապաշտական և դործնական կամ բարոյական հոսանքներով՝ զոր կը ղէմընդդիմենք այսօրուան լատինաց գիտութեան:

Կրօնք և գիտութիւն իրարու ոչ թէ հակառակ, այլ օժանդակ և լրացուցիչ դործօններ են, որոնք պարտին ու կրնան դործակցիլ միեւնոյն կէտ-նպատակի հետապնդման մէջ: Կրօնքն ինքնին հակա-բնական չէ և բանականութեան կ'ընծայէ պատշաճ արժանիք. գիտութիւնն ալ իր կարգին շարունակ հաւատքի կը զիմէ: Գիտութիւն կը հաւատայ իր մտքի առողջութեան և ըստ այնմ շարունակ եզրակացութիւններ կը հանէ ըլլալ բանականութեամբ ըլլալ հաւատքով տեսարանած կամ փորձառութեան բովէն անցուցած իր օրէնքներէն կամ նոյնիսկ վարկածներէն, ու կ'ակնկալէ որ այդ եզրակացութիւններ համապատասխանեն իրականութեան. այսինքն կը յուսայ թէ իր եզրակացութիւններ պիտի գործեն ապագային, ինչպէս գործած են անցեալին մէջ ու կը գործեն ներկայիս. որով, եթէ գիտութիւն հակաբանական չէ, և ոչ ալ կրօնք հակա-գիտական է. Գիտութիւն մը որ ինքզինք անհաշտ կը հռչակէ կրօնքին հետ, կրօնք մը որ ինքզինք փոխանակ կը նկատէ գիտութեան, կրնայ որքան անվերջ նոյնքան ամուլ հակաճառութեանց բռնուիլ: «Կրօնք մը որ գիտութեան չի հպիր, և գիտութիւն մը որ կրօնքի չի հպիր, ծայրատուած է և ամուլ: Այս չի նշանակիր թէ կրօնք կրնայ գիտութիւն մը ըլլալ, կամ գիտութիւնն ալ կրօնք մը. բայց կրնանք ասեն մը յուսալ երբ կրօնական մարդուն գիտութիւնը գիտական պիտի ըլլայ, և գիտական մարդու կրօնքն ալ կրօնական»:

Երկու կայուածներու մասնազէտնե-

րու տուած այս յոյսերուն տակ ակներև է թէ մինչ գիտութիւն պարտի գրադիլ իրերու, երևոյթներու, էոյթներու կամ իրականութիւններու հանդէպ ըլլալիք լինչպիսի հարցման գտած պատասխանով, կրօնք պարտի յոռաջ մղել ի՛ր հարցումը՝ ինչպէս, ինչպէս ակնարկած ենք արդէն: Ասիկայի նշանակիր կայուածներու սահմանափակում, այլ պարզապէս հետադատիչ աշխատանքի բաժանում. և այդ երկու կայուածներու մասնազէտներ ոչ թէ պէտք է որ մեկուսանան իրենց սահմանին մէջ, այլ ընդհակառակը պարտին մօտենալ իրարու, զիրար հաղորդ ընծայելու համար կատարուած լրացուցիչ հետադատութիւններուն: Թերևս իրարմէ հեռու մնալու և զիրար չհասկնալու դառն իրականութիւնն էր որ յոռաջ բերու կրօնական և գիտական աշխարհներու անախընթաց և անդարմանելի բախումն ու անոր հետեանքները. ե՞րբ արդեօք. այսօր. ոչ. վասնզի նիւթապաշտութեան, բնապաշտութեան կամ հոգեբանական արդի տեսութեանց ի՛նչ աստիճան հիմնաւոր ըլլալը ծանօթ է ամենուն: Երէկ՝ 19րդ դարուն, ո՛չ. վասնզի Եկեղեցւոյ ռիսերիմ թշնամի նկատուած Տարվինականութիւնն ա՛լ զօրի է իր կարծեցեալ ժանիքներէն, հիմա որ Մենդոց առաջին զլուխները արարչագործութեան ծննդաբանութիւն, Ս. Գիրքը բնագիտութեան դասագիրք, և կամ զայն բառապէս ներշնչուած չեն ընդունիր հաւատացեալներ. արդէն նոյն ինքն Տարվին ըսած է. «Եղաչըջումի տեսութիւն բոլորովին համերաշխ է Աստուծոյ վրայ եղած հաւատքին հետ»: Այդ բախումը պատահած է ԺԶ - ԺԷ դարերուն, Կոպեռնիկոսի և Գալիլէոսի աստղաբաշխական գիւտերուն շնորհիւ, ըստ որոց տիեզերքի կեդրոնը և անշարժ մարմին մը (Պտղոմեան տեսութիւն) նկատուած երկիրը իր պտտուող գանի բարձրութենէն կ'իջնէր միլիոնաւոր աստղերէն մին եղող տրեխ շուրջ դարձող եօթը մոլորակներէն մէկուն աստիճանին: Այս նոր գրութիւնը՝ զոր հաւասարապէս հալածեցին և նդովեցին բարեկարգիչներն ու Պապական Եկեղեցին, այն տալն կործանում կը սպառնար ու այսօր ալ տակաւին կը սպառնայ՝ Եկեղեցւոյ Հաւատամքին՝ եթէ մթին դարերու յատուկ գրու-

թեան խաւարը չփարատենք այլևս: Վասն
զի աստղաբաշխական այդ նոր դրութիւնը
հիմնադատակ կը խախտէր հաւատացեալին
հին հաւատքը, ըստ որում աշխարհք կը
բաղկանար երեք մասերէ — սանդարտմե-
տէն՝ ուր արգիլափակուած էին չար ոգի-
ներու արբանեակները եւ ուր իջած էր
Քրիստոս, երկրէն՝ ուր կը բնակէին մար-
դիկ, եւ երկնքէն կամ երկնակամարէն՝ զը-
րախտ՝ ուր Աստուած կը բնակէր իր զօրու-
թիւններով եւ երանելի հոգիներով: Արդ,
հաւատացեալին համար ի՞նչ աւելի կոր-
ծանարար կրնար ըլլալ քան այդ դանդա-
մանոգոք օրէնքը որ անոր ձեռքէն կը յա-
փըշտակէր երազած ու յաճախ տկնապիշ
գիտած երկնքի զրախտը, եւ որ անոր բա-
րեղութիւնը Աստուծոյն օթիւնը կը փոխադրէր

տիեզերքի անսահման տարածութեան մէջ:
Ու այդ բախումը, եւ միակ բախումը կար
ու պիտի մնայ եթէ եկեղեցին պաշտօ-
նապէս չ'առնէ իրեն վիճակող պատշաճ
քայլը: Անհատ հաւատացեալներ, սակայն,
մինչ այդ կը պահեն հաւատալէն ար-
դիւնաբերուած ուրախութիւնն ու խա-
ղաղութիւնը՝ զոչելով սերկինք պատմեն
գիտութեան Աստուծոյն: Իսկ գիտական մար-
դէն շատ շատեր, ճշմարիտ գիտնականի
վայել կեցուածքով կը վկայեն նեւտոնի
կամ Բոյլընի հետ. «Սահմանափակ չափով
գիտութիւն մը զմեզ կը հեռացնէ Աստուծ-
մէ. աճուն չափով գիտութիւն մը զմեզ
եւ Անոր կը տանի»:

ՇԱԽԱՐՇ ՎՍՐԻԱՊԵՏ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ն Ա Ի Ը

Կապոյսին վըրայ, կապոյսին ներքեւ,
Զերք մեծղի քոչուն բացած իր քեւեր՝
Նաւն արտաբանով կ'երթայ հեւ ի հեւ:

Եւ հորիզոնը, կախուած վարագոյր,
Անհունը եզրող հեռասոյգ պատհանք,
Հեռուն կը բանայ իր նրբին փողեր:

Ալիքներ ծաղկիլ կըսկըսին սակաւ
Երբ հովը բանայ ծալքերն իրենց լոյծ.
Ալիքներ ծաղիկ կը սփռեն կարգաւ:

Զուրերուն վըրայ, երկինքին ներքեւ,
Զոյգ անհուններու կապոյս համբայէն,
Նաւը անմոլար կ'երթայ հեւ ի հեւ:

Երուսաղեմ

ԵՂԻՎԱՐԴ

Ա Ս Տ Ե Ղ Ա Տ Ո Ւ Ն

Հոգին որ փուկ էր ինչպէս ուրախութիւն մը եղած
Ըստասելի՜ օրերու նաւին վրայ լուսաբեւ,
Ի՞նչ քրիւր զայն. ո՞ր ալօսն իր ծոցին մէջ է պահած
Անոր ցորենը ոսկի, անոր խոստումն յարաշեւ...

Անիկա շունչն էր հովին, ու ծիծաղն էր ջուրերուն,
Ծափը ձեռքի մը փոքրիկ ի սեւ խաղի պատկերին,
Ի՞նչ քրիւր զայն որ այսպէս եղաւ ցրնո՞ւր մթնոլորտն,
Ու գաղտնիքին մէջ անոր փառէ դէմքեր կը յառին...

Գըսի՛ր համբան ըսպիսակ ուրկէ անցաւ իր աղօտ
Բարի տեսիլքը նրման երազասոյր եղնիկի.

Կախարդալոյս այդ ուղին կ'առաջնորդէ հեռաւոր

Ասեղաշունն աւերակ ուր քեզի հետ կը դառնայ
Ինչպէս տօնի մը օրումն պատմութեանին մէջ ոսկի
Հոգին որ ծնաւ արցունքէն աստուածներուն՝

Ո՛րք տղայ...

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր Ն. Ա Դ Ո Ն Ց Ի

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ», ԳՈՐԾԻՆ

Ամենապատիւ Պատրիարք Հօր Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսին

Երուսաղէմ

Հա՛յր Սրբազան,

Յաւում եմ որ աւելի կանուխ կատա-
րել Ձեր յանձնարարութիւնը հնարաւոր չե-
ղաւ, որքան և հաճելի և քաղցր պարտա-
կանութիւն կը նկատեմ ինձ համար շուտա-
փոյթ ընդառաջել Ձեր բոլոր ձեռնարկնե-
րին: Այժմ էլ զրոււմ եմ տողերս այնպիսի
վիճակում, որ յուսամ ներողամիտ պիտի
լինիք եթէ չկարենամ լիովին գոհութիւն
տալ Ձեզ:

Կարդացի Հ. Աճառեանի նոր գործը և
անա՛ տպաւորութիւններս քանի մը տողով:
Զգլտեմ, պէտք կա՞յ յայտնելու սկզբէն և
եթ որ Սրբազնութեանդ ընտրութիւնը մի-
անգամայն յաջողակ է և գործը արժանի
այն վարձատրութեան կամ պարգեատրու-
թեան որ ի նկատի ունիք:

«Հայոց լեզուի պատմութիւն»ը մի հա-
մադրական փորձ է, մի ամփոփումն այն
գիտական յանգումներին որ հին և նոր հե-

տաղօտութիւնները արձանագրել են ցարդ որպէս ստոյգ և կամ հաւանական այս կամ այն չափով: Հեղինակը կատարել է այս փորձը ամենայն ձեռնհասութեամբ և հաւատարիմ այն սկզբունքներին և ղեկավար մեթոդներին, որոնցմով ձեռք են բերուած ամփոփելի նութերը: Շնորհիւ ներկայ աշխատութեան, ունինք այժմ մեր առջև հայ լեզուի պատմական հասակը իր զարգացման և կամ կեանքի բոլոր շրջաններում, և բնականաբար զիւրին պիտի լինի այսուհետև լրացնել պակասը կամ յապաւել աւելորդը և ճոխացնել զիտութեան նորանոր բերքերով և փոփոխել փոփոխելին: Հեղինակը փոյթ է ունեցել ներկայացնել լեզուի կրած փոփոխութիւնները քաղաքական պատմութեան համապատասխան շրջանակներին մէջ, և հանել է այն եզրակացութիւնները որոնք ծառայում են ուրուագծելու և մեր քաղաքակրթութեան յարաճողով պատկերը:

Գործի մի խոշոր մասը նուիրուած է լեզուական բառամբերին: Հայ լեզուի բնիկ ատաղձը կազմում են, ըստ հեղինակի, 600 բառ. յաջորդ շերտերն են փոխառեալ բառեր — իրանական՝ 750 բառ, յունական՝ 776, արաբական կամ արաբ-պարսիկ՝ 801 և այլն: Այս վիճակագրական թուերն այն տպաւորութիւն են թողնում որ կարծես հեղինակը վերջնական և անվերափոխելի է համարում այն ինչ որ ցարդ կատարուած է, մինչդեռ խոհեմութիւնը պահանջում է ձեռքնազան մնալ թուական սահմանափակումներին: Ամէն մի նոր հետազօտութիւն կարող է խանգարել այդ ժամանակաւոր հաշիւները: Մեզ թւում է որ բացեր կան գրեթէ բոլոր բառախմբերում: Առանց որեէջանքի, աչքիս ընկաւ որ բնիկ հայ բառերի թւում պակասում են՝ աղեղն, քամբ, պսուղ. իրանական խմբի մէջ չգտայ՝ ֆրամատար (framatar) (ոչ հրամանատար), խուաւարան, որպէս թէ նշանակում է սպարապետական աստիճան, մինչդեռ պահլար(a)varan բառն է եւ նշանակում է արեւմուտք. վիրական բաժնում պակաս է՝ սեյիմուղ. յունական՝ զաւռալիս՝ պատկերագործ՝ (Ստեփ. Օրբ.) = յ. Ζωγράφος, կամ սեյիւարիս (Ուոհ.) որ բիւզանդ. εἰς εἰς րիարիս կամ հետերիարիս εἰς αἰς αἰς, բառի աղճատումն է, չկայ նաև եմպուլիոն (բշխ)՝ Ասորերէն՝ Թշրին և Իւոգի կից մոռացել է

յիւշել բովր (Տիմ.), իյար, փոպի, փիֆոն (Դիրք թղթ). արաբերէն՝ չտեսայ նալաս, սառայպուլա (Թլիուրացի բառերը): Այլ չեմ յիշում, որ բոկեղ զնում է որպէս թէ փոխառեալ վրացերէնէ, մինչդեռ Βουκέλλας = կոր հաց, յունարէն բիւզանդական բառն է. սահմի, հոռի, ոչ մի կապ չունին վրացերէն օրի և սամի, 'երկու, երեք' բառերի հետ, ինչպէս ենթադրել է Պատկանեան եւ ընդունել Աճառեան: Իմ կարծիքով հին ասոր. Airu, Simanu երկրորդ և երրորդ անունների անունն է: Այնտեղ է ծագում իրանական և մեր տոմարը: Վրաց ամիսները յայտնի են, եւ այնտեղ ոչ օրի եւ ո՛չ սամի հետքեր չկան: Գալասոս 'որմնագիր' բառը ևս վրացի ծագում չունի, այլ պարզապէս Գալասացի է նշանակում: Ինչպէս երևում է հնում յայտնի են եղել Գաղատացիք որմնագրութեան արհեստում: Այս աւելի քան թուուցիկ օրինակները բաւ են ցոյց տալու համար թէ որքան յանձնարարելի է են թուական սահմանազուցները: Մի քանի տարի առաջ առիթ ունեցայ ծանօթանալու նիւբերգ պահլաւագէտին, որ յայտնեց ինձ, ի միջի այլոց, որ աւելի քան հազար իրանական նոր փոխառութիւններ է գտել հայերէնում պահլաւիկ մատենագրութեան յիշատակարանները վերծանելիս:

Մի ուրիշ հանգամանք: Հ. Աճառեան նպատակ ունի ներկայացնել լեզուն որպէս քաղաքակրթութեան յայտարար: Այս գէպքում անհրաժեշտ է խստիւ պատնէջ քաշել երկու կարգի օտարամուտ բառերի միջև, այն է փոխառութիւնների (Lehnwörter) և օտար բառերի (Fremdwörter): Մէկը կազմում է լեզուի բաղկացուցիչ մասը, ձուլում է և, այս գէպքում, հայանում, միւսը մնում է իր օտարութեան մէջ ի բնէ մեռած տարր լեզուի համար և անարժէք քաղաքակրթութեան պատմութեան համար: Հ. Աճառեան, հարկաւ, քաջ զիտէ այս զանազանութիւնը եւ գործի ընթացքին ստիպուած է եղել անջատել որեւէ կերպ յիշած երկու տարրերը: Աւելի լաւ կը լինէր անտարակոյս հէնց սկզբից անտես անել օտար բառերը ի նպաստ հարցի պարզութեան և առանց աւելորդ բռն զննելու լեզուի վերայ:

Հեղինակը լայնօրէն է գծել իր աշխա-

տանքը, բաժին հանելով ընդհանուր լեզուագիտութեան: Կանգ է առել միջերկրական քաղաքակրթութեան ազդեցութեան լեզուական հետքերի վերայ յունականում: Բայց զարմանալի է, որ հազիւ քանի մի բառ է գրաւել նրա ուշադրութիւնը, այն բառերը որ յիշել է Մեյլէն իր մի աշխատութեան մէջ: Սակայն նորագոյն գործերը հաշուում են այդպիսի փոխառութիւններ հարկերաւոր բառերով, թուած օրինակի համար. G. Glotz La Civilisation Égéeenne, p. 441.

Հայ-Ֆոնիզական առնչութեան նայող վերջին հետազոտութիւնները անձանօթ են մնացել մեր հեղինակին. R. Meister (Ind. For. 25, p. 312) E. Hermann (K. Z. 50) այն միանգամայն նոր տեսութիւն յառաջ բերին որ ֆոնիզ. լեզուն ոչ թէ *saten*, այլ *centum* լեզուախմբին է պատկանում: Այսու կարծես հայի և ֆոնիզ. անջատը աւելի մեծանում է, բայց միւս կողմէն պարզւում է որ հնչաբանական մեծ օղակով կապւում են երկու լեզուները, (մանաւանդ *mutaiter consonantique*, այսինքն միջակների լերկացումը): Հայերէնը կապւում է նաև Թուխարեէնի հետ, և այս կարեւոր է: Ինձ թւում է որ այս նոր կապը մեզ հասկանալի պիտի դարձնէ Թուխարբերդի կոչումը-Տայբում, ինչպէս և Տուհ կոչուած ժողովուրդի ինքնութիւնը և թերևս մի նոր վարկածի դուռ պիտի բաց անէ Մամիկոնեանների ծագման աւանդութեան:

Հ. Աճառեան շատ անգամ դուրս է եկել Հիւրշմանի զգուշաւոր սահմաններից, ընդունելով ստուգաբանութիւններ, որ նա ժխտել է կամ կասկածելի է համարել: Շատ խնդիրներում աշխատել է ուրոյն տեսակէտ ունենալ և միշտ չէ յաջողած: Սակայն նման երեւոյթները չեն մնասում գործի ընդհանուր պատկերին: Մասնաւորապէս աչքի է ընկնում այն մեծ բաժինը որ Աճառեան յատկացրել է վրացի և խաղական փոխառութեանց, հակառակ Հիւրշմանի դրականօրէն յայտնած տրամադրութեան: Հայ-վերական լեզուական աղերսին յատկացրած գլուխը, կարելի է ասել, գործի տկարագոյն էջերն են: Մեր հեղինակը թւում է թէ հաստատապէս որդեգրել է այն համոզումը, որ բոլոր այն տարրերը, որ ոչ իրանական են, ոչ սեմական, ոչ զուտ հայ-

կական, ծագում են խաղական լեզուից: Չափազանցութիւն է և բոտ էութեան առանձին կարեւորութիւն չունի, քանի որ լեզուագիտութիւնը ոչինչ չի շահում, անյայտը մի ուրիշ անյայտի է վերածում: Բացի սրանից, նախահայ բնիկները լեզուն միայն խաղերէնը չէր: Խաղերի նման տասնեակ ցեղեր կային, որոց փոխադարձ լեզուական կապը մնում է անյայտ: Աւելի խոհեմ կը լինէր հայ բառարանի տակաւին անվերձ անելի մթերքը համարել մի շտեմարան, ուր առնելիք ունի և զուտ հայկականը, և՛ իրանականը և՛ անձանօթ նախաբնիկ լեզուները:

Բառամթերքի քննութիւնից յետոյ Հ. Ա. անցնում է գրական լեզուի ծագման և ընթերցակից հարցերի: Տեղ տեղ հեղինակի գրիչը սայթաքում է դէպի հակասութիւններ, որ պէտք է բացատրել անուշադիր կամ շտապ գրութեամբ: Հին *patar* ձեւը, հեղինակի կարծիքով, զբառ ուչ և այն Ն. դարում միայն եղել հայր» (էջ 32): Յաջորդ էջում կարդում ենք, որ հայր ձեւը գոյութիւն ունի Յ. Ք. 200 թուից: Երկու վկայութիւններն էլ հաւասարապէս սխալ են: Հ. Ա. երկար ու բարակ քննում է թէ գրաբարը խօսակցական լեզու էր թէ արուեստական և գալիս է այն եզրակացութեան որ գրաբարը Ն. դարում «ճշգրիտ ժողովրդի խօսակցութեան լեզուն է» (էջ 244): Հետեւեալ գլխում, ոսկեղարեան հեղինակների մօտ եղած բազմաթիւ անհարթութիւնները և սխալները ուղւում է բացատրել նրանով որ հեղինակները գործ են անել Վարդեստական լեզու և ոչ ժողովրդի բարբառը» (էջ 268): Այս ակնկրե հակասութիւնը հասկանալի կը դառնայ եթէ ընդունինք որ հեղինակը ճշգրտօրէն չի արտայայտել իր միտքը: Ամէն մի լեզու որ արձանանում է գրով արդէն դառնում է արուեստական համեմատութեամբ կենդանի և չըջուն լեզուի: Բայց այս չէ նշանակում բնաւ որ գրականը այնքան է հեռանում, կամ Ն. Դ. այնքան էր հեռացել իր ծննդեան տարիքէն որ ժողովրդեան հասկանալի չէր: Հ. Ա. սակայն պէտք է զգացել շեշտելու չափից աւելի գրաբարի ժողովրդական լեզու լինելը, որպէս զի յառաջ տանի իր միւս կարծիքը, որ Ն. դարում հայ լեզուն բարբառներ չունէր և պատրաստ է ժխտելու

Ստեփանոս Սխենցու բացայայտ վկայութիւնը ազաւաղ եւ անհիմն մեկնաբանութեամբ: Եթէ Հ. Ա. այն գրութիւնը պաշտպանէր որ բարբառների բացատրման էէր Ե. դարում, ինչպէս հետազոտում, կարելի է համաձայնել: Բայց հիմնովին բացասել, ոչ մի բանաւոր հիմք: Նոյն խակ իր բերած քաղաւածներում նկատուում են աշխարհաբարի հետքերը, ինչպէս ստորագրականի ղեղջը և ներկայի գործածութիւնը ստորագրականի իմաստով «(եթէ զայ ինձ», «ես ոչ սպանանեմ»)»: Ինչպէս և մեկնենք բարբառների ծագումը, պէտք է ընդունինք որ այս խնդրում առաջնակարգ ղեր են ունեցել աշխարհ ընդինները: Եթէ հայ զանգուածը բաւական ոյժ է ունեցել հարկադրելու իր լեզուն երկրի կենտրոնական մասերում, ուր հոժ մեծամասնութիւն է կաղմել, նրա աղղկեցութիւնը համեմատաբար տկար պէտք է լինէր ծայրագաւտներում, ուր բնակչութիւնն աւելի խառն էր: Այս հանգամանքը արդարացնում է հիմնովին եղերական բարբառների գոյութիւնը: Հ. Ա. հնարաւորութիւն ունի ղիտելու թէ ինչպէս երևանի բարբառը հետղհեաէ և ղերթէ առտիճանաբար փոխուում է Դարբաղի (Սրցախի) բարբառին, անցնելով Սխիանի բարբառից ղէպի Տաթեւի և այնտեղից ղէպի Եուշի:

Նորագոյն բարբառների մասին նոյնպէս Հ. Ա. այն կարծիքն է յայտնում որ նրանք ոչ յառաջ քան 9-12 դարեր են ծագել: Բայց ղժրախտաբար ղի բացատրում թէ որոնք էին այն նոր աղղակները, որ յանկարծ ծուատեցին նախկին միապաղաղ լեզուն ղանաղան բարբառների: Թ-Ժ- դար համեմատաբար պայծառ ղրջան է Հայոց պատմական անցեալում, երբ փոքր նախարարական տները միանում են խոշոր կենտրոններ ստեղծելու և իրանք անհետանում մեծ միութեանց մէջ: Հ. Ա. ի տեսակէտը այս խնդրում անհատական է, ղոնէ մերը ղէ. և այն փաստաբանութիւնը, որ բերում է ինպատ իր տեսութեան, ի վիճակի է որոշելու բարբառների Terminus ad quem, բայց ոչ a quo:

Բարբառների գոյութիւնը ժխտելուց յետոյ, երբ անցնում է Նորայրի տեսութեան սակեղարեան ղորս կարգի հեղինակութեանց վերաբերեալ, և արդարացի քննութեան է ենթարկում և Նորայրի տեսութիւնը, նրա

ղիտած տարբերութիւնները վեր ածելով պարզ ոճաբանական խորութեանց, յանկարծ նահանջում է բռնած ղաղից և ընդունում որ կային եղնիկեան և Կորիւնեան բարբառներ: Այս ևս մեր տեսակէտը ղէ:

Աշխատութեան այն մասը որ նուիրած է ժամանակակից բարբառների նկարագրութեան և ղասաւորութեան ղատ աւելի պէտք է բարձրացնէին ղաշխատութեան արժէքը, եթէ աւելի մանրամասն լինէր: Հ. Աճառեան այս կալուածում կատարեալ տէր և տիրական է: Ոչ ոք ղղիտէ նրա նման մեր բարբառները: Ո՛րքան ցանկալի կը լինէր, որ այս մասը աւելի ղոխ լինէր, ստորաբաժումները լիովին թուած հանղերձ հընչաբանական և ղեաբանական ղատկութիւններով, քանի որ բարբառները կորստեան վտանղի առաջ են կանղնած և հետաղային անհնարին պիտի ղառնայ նրանց ուսումնասիրութիւնը:

Ձերկարեմ այլևս: Նկատողութիւններս յոյց են տալիս որ Հ. Ա. ի երկը իրապէս կարեւոր է և արժանի Ձերղ Սրբաղնութեան քաջալերութեան և ղնահատման: Ձեմ կարծում, որ ղայտնածս կարծիքները օտարտի թուին Ձեղ, ղստահ եմ, որ նոյնանման տղաւորութիւն է ղործել նաև Սըրբաղնութեանղ վերայ:

Մնամ սղասաւոր պատրաստակամ Ամենաղաախ Հաղրութեանղ, ղարղալիր ողջիւնօք

միշտ անձնուէր
Ն. ԱԴՈՆՑ

23 Օգոստոսի 1934
Երիւսալ

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՕՄԵ

Ժամանակի վերաբերմամբ աղան. ղսանք մեր միկ վայրկեանը, առանց ընղունելու անոր արժէքը. ղրողունք որ ժամերը ղոպղոռեն և անղսող ղուրս ելենք մեր ղեղերեն... ղներեմք որ մեր միկ օրը սանի, առանց աստարացնելու մեր ժամօրութիւններուն և առաքինութիւններուն ղանղը:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ԾԱԳՄԱՆ ՀԱՐՑԸ

Եգիպտահայ պատմութեան սահմանին մէջ չ'իյնար Հայ ազգին ծագումին մանրամասն ուսումնասիրութեամբը գրադիրը, սակայն իմ նպատակս ըլլալով, ձեռքիս տակ գտնուած բաւականաչափ ազբիւրներու տուած ծանօթութիւններու ամբողջութեան համեմատ, կարելի եղածին չափ ընդարձակ եգիպտահայ պատմութիւն մը գրել, յարմար կը նկատեմ ամենահին ժամանակներէն սկսիլ: Եւ որովհետեւ եգիպտոսի և Հայաստանեան հողամասերու ժողովուրդներուն միջև գոյութիւն ունեցող յարաբերութեանց հետքեր կան ոչ միայն հայ քննական, այլ նաև աւանդական պատմութեան չրջանէն աւելի հին չրջաններուն մէջ, աւելորդ չեմ համարիր հայութեան ծագումին դեռ ևս անորոշ և բարդ հարցին մասին, նորադոյն ուսումնասիրութիւններու համեմատ քանի մը յարմար բացատրութիւններ տալ, հասկնալի ընելու համար իմ բռնած դիրքս, այսինքն եգիպտահայ պատմութիւնը այնքան հին չրջանէ մը սկսիլ:

Հայութեան ծագումով գրագող գրողներ, ընդհանրապէս քանաքանուկ են հայութիւնը եւրոպայէն գաղթած և Հայաստանի սահմաններուն մէջ Բրիտանոսէ ութ կամ ինը դար առաջ հաստատուած վաղկատուն ցեղ մը ցոյց տալ, թերևս ամէն գնով եւրոպական ազգ մը երևնալու մարմնով: Մինչդեռ հնդկի, չինացի և ճարոնցի նոյնիսկ իշխաններ երբ եւրոպայի մէջ ամենաբարձր համալսարաններու չրջանը կ'աւարտեն, հպարտ կը զգան Արեւելցի ըլլալուն համար և թերևս առաջունէ ա'լ աւելի. նորութիւն մը ըսած չպիտի ըլլամ, երբ հոս մատնանչեմ այն ցաւալի իրողութիւնը թէ հայոց մէջ յաճախ քիչ մը ֆրանսերէն

կամ անգլերէն սորվողը այլևս յարաբերութեանը խղիւ կ'ուզէ Արեւելքէն և որովհետեւ չի կրնար իր հայ հանգամանքը վերայէն օրրել և եւրոպացի ըլլալ, բոլոր ոյժը կը դորձածէ ամբողջ հայութիւնը արեւելցիութենէ հանել և եւրոպականացնել:

Պահ մը եթէ նոյնիսկ ընդունինք թէ հայութիւնը եւրոպայէն փոքր Ասիա գաղթած ցեղ մը ըլլայ և տիրելով տեղին բնակիչներուն՝ խառնուած անոնց հետ, միթէ այս խառնուրդը եւրոպացի՞ եղած կ'ըլլայ: Տրամաբանական է մտածել թէ եկող գաղթականները, Հայաստանի նախնիներէն շատ աւելի քիչ էին թուով. ինչպէս եղած է պատմութեան մէջ եկող գաղթականութիւններուն գրեթէ ամբողջութիւնը, որով ձուլուած են իրենք շատին մէջ, բնական օրէնքով և ոչ թէ մեծամասնութիւնը ձուլած քիչին մէջ: Օրինակ երբ եթներորդ դարուն արաբական բռնակ մը եգիպտոս արշաւելով գրաւեց երկիրը և մնաց հոն, իրաւ է թէ փոխել տուաւ տեղացիներուն լեզուն և կրօնքը, բայց արաբացո՞ց միթէ եգիպտացի ազգը, թէ արաբ բանակը եգիպտականացաւ: Եգիպտոսի այսօրուան բնակչութիւնը ծագումով թէ շարունակութեամբ, հակառակ իրեն արաբալուսութեան, իբր ազգ որոշապէս եգիպտացի կը նկատուի և ոչ թէ արաբ: Նոյնն է նաև հայութեան պարագան. գաղթական եկած ըլլալու տեսակէտէն դատելով: Միւս կողմէ եթէ ոմանք հայութեան եւրոպական ծագումին մէջ հպարտանալիք կէտ մը կը տեսնեն, պատմութիւնը ցոյց կուտայ թէ դժբաղդարար այդ «եւրոպացի» բնիկ հայութիւնը — իմա՛ գաղթականութիւնը — մեծ արժէք մը չէ ներկայացուցած նոյնիսկ իր ազգային պատմութեան և կեանքին մէջ. զի իր պատմութիւնը փայլեցնողները արեւելցիներ և օտարներ եղած են: Աւանդական հայ պատմութիւնը փլցուած ըլլալով, պատմական Արշակունիները Պարթևներ էին, ինչպէս նաև Գրիգոր Լուսաւորիչ: Հայ պատմութեան հերոսներու ամենէն մեծ գերդաստանը՝ Մամիկոնեանները, ցնոր ստուգաբանութիւն մօնկով էին, սերած ըլլալով Մամգուն ձենացիէն: Բագրատունիները Հրեայ էին, քանի որ այլ կերպ չէ ստուգուած դեռ: Որով եթէ հայութիւնը պարծե-

նալիք բաներ մը ունի, այն ալ իր Արեւելահան ծագում ունեցող անձերն են։

Այժմ տեսնենք թէ ի՞նչ փաստերու վրայ հիմնուած է հայութեան Եւրոպայէն Փոքր Ասիա գաղթած ըլլալու վարկածը։

1. — Թէ Հայաստանի շուրջը գտնուող Ասորեստանեան, Սուսերեան, Պարսիկ և այլ մեծ ազգերու թողած բեկնազիր արձանադրութիւններուն մէջ Հայ կամ Արմէն անուն չկայ մինչև Բրիտտոսէ ութ դար առաջ։

Բայց միթէ Եւրոպայի որեւիցէ մէկ կողմը Հայ կամ Արմէն անուն չիշատակութիւն կա՞յ արդեօք շատ հին շրջաններուն։ Այս կէտը երբեք չէ լուստարանուած։ Ի՞նչ տրամաբանութիւն կայ հաւաստելուն մէջ թէ Եւրոպայի կամ այս կարգի տարօրինակ անուններ կրող ազգեր օր մը սկսած են Հայ կամ Արմէն անունը կրել և կազմել հայութիւն մը։ Հայերը իրենք զիրենք երբեք Արմենական, Արմէն կոչած չեն որքան որ ծանօթ է և միշտ Հայ անունով կ'ինքնակոչուին որ շատ մօտ է իրենց սկզբնական «Հարի» Հայր, Հայ անունին։ Թէ և Հայ անուն «Հատ»ին կամ Հիթիթին փոխուած ըլլալը կը փանայուի ապացուցանել։ Բայց դեռ որոշ կերպով կըրականացուած չէ և շատ հաւանական չի թուիր։

2. — Հայերուն Եւրոպայէն իրր գաղթական Փոքր Ասիա գալուն և հաստատուելուն համար փաստեր կը փնտռուին գանկարանութեան մէջ։

Այժմ ընդունուած է որ Հայերը գանկարանօրէն կը պատկանին Լայնագլուխ (Broadhead) գասին։ Արդ, Եւրոպայի գանկարաններու մեծագոյն մասը համաձայն է որ Լայնագլուխներու օրրանը եղած է ամբողջ Փոքր Ասիան և Լայնագլուխներէն մասեր Փոքր Ասիայէն գաղթած են մէկ կողմէն Կեղրոնական և Արեւմտեան Եւրոպա, տեղացի սրագլուխներուն հետ խառնուելով կազմելու Խառնագլուխներու գասը և միւս կողմէ գաղթած են Արեւելք լեցնելու ասիական երկիրները։

Իտալական Թօսքանայի կամ Եւրոպիոյ բնակիչները (որոնցմէ կը ֆանայուի սերած սեպել հայութիւնը) թէ՛ առաջ և թէ՛ այժմ խառնագլուխ են և Լայնագլուխ գասին չեն պատկանիր բնաւ։ Զուտ Լայնագլուխներ եղած են Փոքր Ասիոյ բնիկ

բոլոր ազգութիւնները, առոնց մէջ և Հիթիթներն ու «Հատ»իներն կամ «Հայ»երը, որոնք իրենց գանկին և քիթին զոտ հանգումանքը պահած են առանց խառնուելի և մեծամասնաբար կը պահեն մինչև հիմա։ Լայնագլուխներուն այժմեան երկիրներն են գարձեալ Փոքր Ասիան ամբողջ, Կեղրոնական Ֆրանսան, Զուլիցերիան, Եւրոպայի և Պալքանեան երկիրները՝ բացի Յունաստանէն, և Կեղրոնական Ասիան։ Այս բաժանումը պէտք է հասկնալ այժմու բնիկներու և ոչ թէ եկուորներու համար^(*)։

3. — Հայութեան տեղական հնութիւն չունենալուն և Եւրոպայէն գաղթելուն ի նպաստ փաստեր կը ֆանայուի ճարել լեզուաբանական տեսութիւններէ։

Լեզուաբանութեան մէջ, լեզուները մայր խումբերու կը բաժնուին ըստ իրենց արմատական, հնչական կամ քերականական առաւել կամ նուազ նմանութիւններուն։ Բայց այս կերպով հանուած կըրականացութիւնները երբեմն կը յանդիմանալին հակասական և տարօրինակ անիւներու։ Օրինակ Բերուի, Էքուատօրի եւ Պոլիվիայի մէջ բնակող Ամերիկեան Քուլքուա անուն բնիկ հնդկի ցեղին խօսած լեզուին մէջ, յոգնակիները մէկ տեսակ յետադաս մասնիկի մը յաւելումով տեղի կ'ունենան, ինչպէս օսմանեան թրքերէնի մէջ «Եր» կամ հայերէնի մէջ «ներ» կամ «եր» կ'աւելցուին։ Ուրիշ շատ մը քերականական կանոններ և երբեմն բառի արմատներ այս վերջին լեզուներու կանոններուն կը համապատասխանեն. որով տարօրինակ չ'ըլլար կըրականել թէ այդ հնդկիները, թուրքերն ու հայերը ազգային նոյն հիմք ունին։ Ասկէ կը տեսնուի թէ ինչքան վերապահումով պէտք է ընդունիլ լեզուաբանական կըրականացութիւնները։

Այժմ առաւել կամ նուազ փաստերով ապացուցուած է որ Հայերէնը կը պատկանի լեզուներու Հնդեւրոպական խումբին։ Բայց եթէ այս կարծիքն իսկ իբր վճռական ընդունինք, լեզուաբաններու մե-

(*) See Universal History of the World. II. Հասրէ 187-240 ի մէջ Կալլիսի համալսարանի Գանկարանօրէն prof. H. J. Fleure D. Sc.) յօդուածը։ Նաև A. C. Haddon, Races of Man, 1924. R. R. Marett, Anthropology, 1912. H. J. Leake and H. J. Fleure, The Corridors of Time, 1927.

ժամանակի մասին նորագույն ուսումնասիրություններից համաձայն հնդեվրոպական լեզուները մայր ազգութիւնը սկիզբէն իբր բնակավայր ունեցած է Փոքր Ասիան ամբողջ և Արևելեան հարաւային Եւրոպան^(*), բացի Յունաստանէն, որով դարձեալ կ'եղբակացութիւն չէ Հայերը Փոքր Ասիական բնիկ ազգ մը եղած են քան թէ Եւրոպայէն եկածը գաղթական չեղ մը:

Եւրոպայի որևէ մէկ կողմը, հինէն, հայերէնի նմանող լեզուի մը հետքեր զբառնում չեն, և պէտք էր ըլլար իթէ այդ տեղի նախկին ժողովուրդներէն մէկուն կամ միւսին մասը, գաղթած ըլլար Հայաստան. իսկ Հայաստանի մէջ շիթիթեան, Հարեան և այլ արձանագրութիւններու լեզուին — որոնց մեծ մասը գեոկարելի չէ եղած կարգաւ — հայերէնի չը նմանելէն և հայերէնով չբացատրուելէն, որոշ չի կրնար տրամաբանօրէն եզրակացուիլ թէ Հայերը անոնց սերունդէն չեն և Հայ ազգը այդ ազգերէն տարբեր ազգ մ'է: Զի օրինակ Եգիպտոսի խաչերէնէն լեզուն գրեթէ բնաւ չի նմանիր Փարսեանեան մեհենագրութեան լեզուին, ուրեմն պէտք է վճռենք թէ խաչերէնը հին Փարսեանեան եգիպտացեաց յաջորդները, սերունդը չեն:

ԳՐ. ՄԱՄՈՒՐ ՅԱԹԻՄԻ

(Շարունակելի)

(*) Sēu, Universal History of the World. II. Հայեր. Language by John Fraser LL. D. F. Boas, Handbook of American Languages, 2 Հայեր, 1911-1922. L. E. de O'Leary, Comparative Grammar of Semitic Languages, 1923. Henry Sweet, the History of Language, 1900.

ԵՐԱԺՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԵՐԳԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

ԻՐ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԶԵՒԵՐԸ

Ք.

Սկզբնական այս շրջանի (Ա. դար) մասին մեր տեղեկութիւնները հատուկօրէն և անորոշ. վասնզի քրիստոնէութեան հին մատենագիրներն ու պատահական հեթանոս ականատեսները, որոնք հաւանաբար երամիշտներ չէին, մատենագիտական ունեւորման հետեւին հաղորդել մեզի: Միտքերը գրադեցնող աւելի էական հարցեր գոյութիւն ունէին, ու տարբեր էր նաև ժամանակի ոգին: Քրիստոնէայ իմաստասէրները պարտ էին պաշտպանել եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները հեթանոսներու և նորադանդ մոլորութեանց դէմ, և այդպիսի ժամանակ մը ոչ ոք կը մտածէր զեւրոպայի նկարագիրը չառած երաժշտութեան մը վերլուծումովը հետաքրքրուիլ:

Նոր պաշտամունքը իր կարեւորութեան համար Յոյներէն և Հրեաներէն կ'օգտագործէր երաժշտական այն ձևերը զորս կը նկատէր պատշաճ և որոնք հաւանաբար կ'որդեգրուէին ամէնքէն:

Ինքնին քրիստոնէաները, այն տեսնելը կրտսերն Պլինիոս իր պաշտօնական տեղեկագրութիւնը կը յղէր առ Տրալիանոս կայսր (չուրջ 112), կարեւոր տեղ տուած էին երգին իրենց պաշտամունքին կամ ժամապաշտութեան մէջ: Անոնք կը համախմբուէին որոշեալ օր մը, լուսադէմէն առաջ, և «օրհնութիւն կ'երգէին Բերքիստոսի իբր Աստուծոյ մը»:

Յիբաւի, գիշերային պաշտամունքը սկիզբն իսկ է քրիստոնէական ժամապաշտութեան, ինչպէս ցոյց կուտայ Պլինիոսի այս յիշատակութիւնը: Սակայն անոնց երգերէն գոնէ մի քանին կարելի է արդեօք նոյնացնել մեր այսօրուան ունեցածներուն հետ: — Եթէ Պլինիոսի այդ տեղեկութեան կցենք նաև Արիստիդէսի Զատագովոսեան մէկ վկայութիւնը, միւսէն քառորդ դար մը միայն վերջ, կը մղուինք խորհիլ «Փառք ի բարձունս» ի մասին. «ամէն առաւօտ,

ԽՈՐՀՈՒԳԻ ԵՒ ԽՈՍԹ

Այս կանխիկ մեք պիտի և անկեղծ առաջ պարկէշը փնտռել, անմիջապէս յետոյ օգտակարը, որովհետեւ այս երկուքը անբաժան են իրարմէ: Երբ նոյն իսկ օգտակարը միացած չի գտնուած խորունկ իմաստախորքեան մը հետ, դիտուած է որ միակ առաջինութիւնը քաւական է եղած երջանիկ ապրելու համար:

ամէն ժամ իրենց նկատմամբ Աստուծոյ բարեքներուն համար այս օրհներգը կ'երգեն և փառք կը մատուցանեն: Բաւերու այս պատահումը, արդարեւ, «մեծ փառաբանութիւն» կը յիշեցնէ, որ եկեղեցական կանոնադրութեամբ սահմանուած էր առաւօտեան պաշտամունքին: Ակնարկուած օրհներգը եթէ ըլլայ իսկ «մեծ փառաբանութիւն», որ այդ հեռաւոր ժամանակներու կնիքը կը կրէ, դա՛րձեալ, բնագրին ընկերակցող երաժշտութեան մասին ոչինչ կը բերէ մեզի ակնարկուած յիշատակութիւնը:

Կ'աւագենք նաեւ առաջին քրիստոնեաներու կողմէ յօրինուած երգերու, տաղերու և ինքնազիր սաղմոսներու ոչնչացումը. գրութիւններ՝ որոնք նպատակ ունէին «օրհնել զԲրիստոս Աստուծոյ բանը», ինչպէս ցոյց կուտայ Ընդդէմ Արքեմիտ (հերետիկոս) անանուն գրութիւնէ մը Եւսերիոսի մէկ մէջբերումը: Այս երգերէն ուսանց բառերն ունինք, որոնցմէ ամենէն նշանաւորն է «Լոյս զուարթ»՝ զոր կը յիշէ Ս. Բարսեղ 375ին՝ իբրեւ շատ հին երգ մը: Արդարեւ եթէ Աթենոզիւնէս (Բ. դարու վերջը նահատակուած) չէ այս կտորին հեղինակը, և սակայն գիտենք թէ անիկա յօրինած է նման «սաղմոսներ» որոնց մէջ կը փառաւորուի նաեւ Ս. Հոգւոյն առաւելածութիւնը:

Նման երգերու (ինքնազիր սաղմոսներ) զործածութեամբ մասնաւորաբար նշանաւոր հանդիսացաւ Անտիոք, ուր Պօղոս Սամսոսացի զաղկեցուց անոնց կիրառութիւնը. զանոնք շնորհունելով սուրբ-գրական: Բայց այնպէս կը թուի թէ Ս. Իգնատիոսի (≈ 107) տառնէն Անտիոքեան ժամապաշտութիւնը ընդունած էր զանոնք, վասնզի Անտիոքցի եպիսկոպոսը իր առ Հռոմէացիցիս գրած նամակներուն մէջ կը հրաւիրէ կայսերանիստ մայրաքաղաքին հաւատացեալները, իր մօրտիրոսանալէն յետոյ «խումբ կազմել սիրով և երգել, ի Բիսուս Քրիստոս, երգ մը հօր Աստուծոյ»: արդարեւ, երգ մը խումբով երգելու համար պէտք է ունենայ նախապէս որոշուած բառեր և եղանակ, և հոս կարելի չէ երաժշտական յանկարծաբանութեան մը մասին խորհիլ, որուն մէկ նկարագրականը կուտայ Տերտուլիանոս իր *Ջասագովակսնին* մէջ. «ամէն ոք կը հրաւիրուի կանգնիլ՝

երգելու օրհնութիւն մը ի պատիւ Աստուծոյ, իր կարողութեանց համաձայն, քաղուած՝ ի Ս. Գրոց և կամ իր իսկ մտածողութիւնէն» (ԼԳ. 18):

Սակայն հերետիկոսներն եւս գիտէին երաժշտութեան զօրուոր զաղանիքը ու ճարտարօրէն կը զործածէին զայն: Մարկիոն, Վաղենտին, Բարդաման, Մոնտանոս տաղեր ու երգեր յօրինեցին. Արիոս, Դ. զարոն, պիտի չմոռնայ փորձառութեան այս դասը, երգեր պիտի յօրինէ որպէսզի անոնց միջոցաւ կարենայ իր վարդապետութիւնները տարածել ժողովրդային ամէն դասակարգի մէջ: Այսպէս կ'արտայայտուի Ս. Եփրեմ Նիկիոյ Տիեզերական Ժողովին մէջ զատապարտուած այս հերետիկոսին երգերուն մասին. «ապականութեան համաճարակը երաժշտական զեղեցկութեան հանդերձանքին տակ ծածկուած էր»:

Գեղեցիկ մեթոտ մը — բան մը քանզի տեղը նոր մը զննելու պայմանաւ: Երգերը իրենց լեզուին յարաբերական ազատութեամբ շուտով վտանգաւոր նկատուեցան, վասնզի անոնք կը ձկտէին անհատապաշտութիւն յառաջ բերել ընկերութեան մը մէջ որ կ'ուզէր զանոնք իր մէջ ընկլուզել կարգապահութեան սրտոյն համար: Սակայն եկեղեցին բոլորովին տարբեր մեթոտ մը որդեգրեց: 380ի Լաւողիկէի Ժողովը արգիլեց «մարդկային իմաստութեամբ» սաղմոսներու կիրարկութիւն՝ պաշտամունքի մէջ, ինչպէս նման կարգադրութիւն մը ըրած էր Ս. Գիրքի անվաւեր կամ երկրորդականոն մասերուն նկատմամբ: Լաւողիկէի ՄԹԲԴ. այս կանոնը, սակայն, բոլորովին ի զօրու չէր խափանելու ոչ-սուրբ-գրական երգերու կիրառումը եկեղեցւոյ մէջ, և հակառակ այդ կանոնին՝ անոնք պահուեցան քրիստոնեայ աշխարհի մէկ մասին մէջ:

Արդ ցոյց պիտի տանք երգի այն զըլխաւոր ձևերը որոնք փոխառուեցան Սինակոնէն և ի զործ դրուեցան Եկեղեցւոյ մէջ: Անտիոքի և Եզրպատոսի մենաստաններուն մէջ ամենէն առաջ որոշուեցան սաղմոսերգութեան և ժամապաշտութեան կերպերը: Երկու քաղաքներ — Անտիոք և Աղեքսանդրիա — մեկնակէտները եղան և բաժնետէր այս շարժումին. քաղաքներ, ուր երաժշտութիւնը մեծ եռանդով կը մը-

շակուէր, և որոնք Արեւելեան Եկեղեցիներու համար եղան այն՝ ինչ որ Schola Cantorum-ը պիտի ըլլար Հռոմայ մէջ, է. կամ Բ. դարուն, Լատին Եկեղեցւոյ համար:

Սաղմոսերգութեան երեք ձևեր կային ընդհանրապէս ամէն տեղ: Ա. — Մեներգ, Բ. — Մեներգ և հաւատարման թափառական ընդմիջումներ (chant responsorial = պատասխանական երգ) և Գ. — Երկու խումբերու փոխն ի փոխ ևրգնդութիւնը (chant antiphonaire = ընդդէմերգ [ի հնունմ] [և ապա] փոխերգութիւն):

Ա. — Այս ձևերէն ամենէն հինն է մեներգի դրութիւնը, որ երգիչը պարզ կամ զարդարուն կերպով մը կը կատարէր սաղմոսներու երգեցողութիւնը: Յիւրաի, քրիստոնէական առաջին ժողովներու «նախերգողը» (préchantre) Տաճարի և Սինակոկեան նախերգողներու պատկերը կը ներկայացնէր Նոր հաւատքին մէջ, և սինակոկեան մեներգողներ բնականաբար նախերգող կը դառնային քրիստոնէական առաջին խումբերու մէջ, երբ յարէին աւետարանական ճշմարտութեանը:

Բ. — Սակայն, որոշ սաղմոսներ աւելցուցին նման ցնծերգներ ունէին որոնք ժողովուրդին կողմէ կ'երգուէին. այսպէս ճիշտ սաղմոսին իւրաքանչիւր համարը կը վերջանայ յանկերգով մը — զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա — որ քսանե վեց անգամ կը կրկնուէր հաւատացեալներու կողմէ ի պատասխան մեներգողէն երգուած համարներուն: Ահա այսպէս ծնունդ կ'առնէր պատասխանական երգը: Եկեղեցական պատմիչներուն (Սոկրատ, Սաղմոն, Թէոդորէոս) համաձայն, Աթոնասի առեն (Գ. դար) Աղեքսանդրիոյ մէջ վերոյիշեալ սաղմոսը կ'երգուէր ժողովրդեան ընդմիջումներով. և տակաւին աւելի կանուխ, Եկեղեցւոյ մէջ գոյութիւն ունէր պատասխանական սաղմոսերգութիւնը, ինչպէս ցոյց կուտայ Սիրիլի տիկնոջ գէպի երուսաղէմ կատարած ուխտագնացութեան (չորք 180) ուղեգրութիւնը:

Գ. — Անտարակոյս, մեներգային սաղմոսերգութիւնները անբաւական նկատուեցան երբ քրիստոնեաները տէր դարձան մայր եկեղեցիներու և ազատ զգացին ինքզինքնին՝ զարգացնելու իրենց արարողութիւնները: Սաղմոսները երկու խումբով սկսան երգել. նախ կը պատասխանէին ի-

րարու և ապա կը միանային յանկերգը միասին երգելու համար: Անոնք այս տեսակ սաղմոսերգութիւնը փոխերգութիւն (*) (antiphonie) կը կոչէին: Անտիֆոն մէջ էր որ ծնունդ առաւ փոխերգութեան սովորութիւնը: Սոկրատ պատմիչէ հասած զբայցի մը համաձայն, Ս. Իզնատիոս երազին մէջ հրեշտակներ կը տեսնէ, որոնք երկու խումբերու բաժնուած՝ հօսնիփոխ և կամ դէմադէմ կ'երգեն: Այսու ամենայնիւ կարելի չէ հաստատել այդքան հին աւանդութիւն մը: Վաւերագիրները ցոյց կուտան մեզի Փարիսանոսն ու Թէոդորէոսը, երկու աշխարհականներ (այս երկուքն ալ եպիսկոպոսացած), որոնք տասնամեայ շրջանի մը մէջ (348-358) կը կազմակերպեն դէմադէմ երգեցողութիւնը Անտիֆոն մէջ: Սակայն, մինչ Թէոդորէոս պատմիչ նորութիւն մը կը նկատէ ասիկա. Սողոմոն և Թէոդորոս Մոպսուեստացի զայն կը ներկայացնեն իրիւ նախադոյ իրողութիւն մը. վասնզի Ս. Եփրեմ (Յ. 373), Նոյնիսկ տակաւին սարկուազ, Բարձումայի երգերուն դէմ հակադրեցութիւն մը յառաջ բերելու նպատակաւ երգեր յօրինած էր և դանոնք փոխնիփոխ երգել տուած երգչուհիներու:

Ս. Բարսեղ, որ կեսարիոյ եկեղեցւոյն մէջ հաստատեց դէմադէմ երգեցողութիւնը, առ Նէոկեսարացիս զրամ իր նամակով ցոյց կուտայ թէ արեւելեան բաղմաթիւ եկեղեցիներու մէջ տարածուած էր փոխերգութեան դրութիւնը: Վերջերս, կ'ըսէ ան, զիչերը կ'արթննայ քունէն և աղօթատուն կ'երթայ. աղօթքի աւարտումէն յետոյ կը սկսին սաղմոսերգութիւնները: Դեմադէմ երկու խումբերու կը թափառուէ. երբեմն մեներգող մը կ'երգէ, որուն ամէնքը կը պատասխանեն. և այսպէս դանադան սաղմոսերգութիւններով զիչերն անցնելէ յետոյ, բոլորն ի միասին, կարծես մէկ բերնով և սիրտով կ'երգեն ապաշխարութեան սաղմոսը: Եթէ այս պատ-

(*) Հին տեսագէտներու համաձայն այս բառը ստուգաբանօրէն նախապէս կը նշանակէր մահրուեակ (octave = ութեակ) մը տարբերութեամբ երկու խումբերու — մանուկներու (կամ կանանց) և տղաներու — կողմէ կատարուած յաջորդական երգեցողութիւնը: Սակայն երկու խումբերու մայրական այս զանազանութիւնը կ'անհետնի ի վերջոյ, և antiphonie-ին (ընդդէմերգ) կը տրուի (փոխերգութեան) իմաստ մը:

ճառաւ (այսինքն սաղմոսերգութեան այս կերպին = փոխերգութիւն = համար) ինձմէ կը զատուիք, հարկ է որ նաեւ բաժնուիք եզրպատգններէն, Լիբէլայիններէն, Թերայիաներու վանքերուն, Պաղեստինի, Արարիոյ, Փիւնիկիէի և Ասորիքի բնակիչներէն ու երբատաղներէն. ի մի բան, բոլոր անոնցմէ որոնք ի պատուի կը պահեն հակումներն ու սաղմոսերգութիւնները առ հասարակ»: Ս. Յովհան Ոսկերեան Անտիօքէն Պոլսի գաղով կը կազմակերպէ այնտեղ փոխերգութիւնը, որ իրմէ առաջ Փլարիանոս յուզած էր Թէոդոս կայսրը՝ աւոր ունկնդրել տալով ասորական ոճով երգող խումբեր:

Արեւմուտքի մէջ, Դամասոս պապին կողմէ Հռոմ մտցուեցաւ փոխերգութիւնը: Իսկ Միլան երկեցողութեան այս դրութիւնը ճանչցաւ Ամբրոսիոսով: Ս. Օգոստինոս, իբր սկանառես, կը ներկայացնէ «ըստ արեւելեայց» երգուած սաղմոսներուն ժողովուրդին վրայ յառաջ բերած խոր արպատութիւնը, այն պահուն, երբ Ամբրոսիոս առաջին անգամ ըլլալով կը գործադրէր զայն Միլանի մայր եկեղեցիին մէջ, որ ուղղափառներու բազմութիւնը կը հսկէր՝ եկեղեցին արիստականներու յարձակումներուն դէմ պաշտպանելու համար (Դ. զար):

Երկեցողութեան ուրիշ յիշատակութեան արժանի կերպէն մին էր զրուցերգութիւնը (récitatif) (*). այսինքն քարոզի, առաքելական թուղթերու, Աւետարաններու և Մարգարէութեանց ոլորակաւ ընթերցանութեան զրուցիւնը. ըստ որում ընթերցանութիւնը շարունակօրէն «բընունւած» (tenu) ձայնի մը վրայ պիտի կատարուէր, զրուածքին շնչաւորն ու կէտազրուցիւնը ձայնի շատ թեթեւ թեքումներու միջոցաւ զգալի ընելով:

Մինչոյն ժամանակ սակայն, պատասխանական հին սաղմոսերգութիւնը չէր դադրեր նորանոր զօրգացումներ և աճումներ ունենալէ: Ժողովրդային որոշ պատասխաններ (répons), որոնք աւելի հանդիսաւորութեամբ կ'երգուէին, հետզհետէ կը ստանային եղանակներ և կը վստահուէին վարժ երգչներու:

(*) Արեւմուտքի մէջ, զրուցերգի այս զրութեան համաձայն կ'երգուէր «Փառք ի բարձունք», Պատարագի որոշ օրերուն, պատարագիչ եպիսկոպոսը միայնակ (solo) կ'երգէր զայն:

Քրիստոնէական եկեղեցին հարիւր յիսուն սաղմոսներէն զատ օգտագործեց նաեւ Հին և Նոր Կտակարաններէն հատուածներ, որոնք ընդհանրապէս «օրհնութիւն» անուամբ կը ներկայանան մեղի: Այդ օրհնութիւններն ինն էին թուով. 1. Կարմիր Ծովին անցի երգը. 2. Մովսէսի վերջին օրհնուն արսասանած օրհնութիւնը. 3. Սամուէի մօր՝ Աննայի օրհնութիւնը. 4. Օրհնութիւն Ամբալուայ. 5. Օրհնութիւն Նայնայ. 6. Օրհնութիւն Կամ Աղօքի Յովնանու. 7. Մեծացուցիչ և օրհնութիւն Զաքարիայ. 8. Արդ տրտալիւ. 9. Օրհնութիւն երկը մանկանց:

Քրիստոնէութեան կատարած ուրիշ մէկ փոխադրութիւնն է Սինակոէն՝ ալեյուիան, և հետեւորար նաեւ, զարգարուն ձայնարկութիւններով (mélismatique) երգելու սովորութիւնը, քանի որ հրեաներու մօտ այդ ոճով կ'երգուէին անոնք:

Կ'ըսուի թէ Դամասոս պապ որդեգրելով Երեսօղէմի եկեղեցւոյն ալեյուիաներու դրութիւնը և երկեցողութիւնը, ներմուծած է զայն Լատին եկեղեցւոյ մէջ: Նախ սաղմոսէն համար մը կ'երգուէր և ապա՝ նախ քան երկրորդ համարն սկսիլը՝ կը կատարուէր ալեյուիաներու ձայնարկութիւնը: Հռոմայ մէջ ալեյուիան զատկական տօնին միայն կ'երգուէր, սակայն Հռոմայ եկեղեցւոյն մեծ Բարկկարգիւն — Գրիգոր (Մեծ) Ա. պապ — կիրակիներու և ուրիշ մեծ տօններու համար ևս արտօնեց, ու մինչև անգամ պարտադրեց անոնց կիրարկութիւնը (*):

Ամփոփելով մեր խօսքերը: Տեսանք թէ ինչ դիմայեղումներ ունեցած է քրիստոնէական երգը իր ծագումէն մինչև իր արդի վիճակին բարձրանալը. և թէ երգեցողական ինչպիսի կերպերու տեղի տուած իր զանգաղ եղափոխութեան ընթացքին:

ՊԱՍԿ ԱՐԴ. ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

(*) Պէտք է նկատի ունենալ նաեւ ուրիշ պարագայ մը: Յոյն և Լատին եկեղեցիները լուրջ հակամարտութեան մը մէջ կը գտնուին ալեյուիաի սովորութեան շուրջ: Մինչ առաջինը զայն կը կիրարկէ նոյն իսկ Մեծ Պահրի օրերուն, երկրորդը բացարձակապէս կը մերժէ այդ սովորութիւնը. քանի որ այդ օրերը զոչումի և ապաշխարութեան օրեր են և ոչ ուրախութեան. վստելի ալեյուիաները ցնծութեան երգեր են, և հետևաբար երկրպայից առիթներու համար միայն սահմանուած:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Նոյեմբեր ամսուան ընթացքին Ս. Աթոռոյս Տփղիսի մօտովը ի նիստ գումարուեցաւ իրրեւ վարչական մարմին տասն անգամ, իսկ Առաւմտաւոր խորհուրդէն քաղաքական հասցեանքներով զարգացած յօդուքին Կեդրոնական Յանձնաժողովը երկու անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղելով իր իրաւասութեան մէջ հեղած խնդիրներով:

Յր. 3 Նոյ. — Ս. Պատրիարքին այցելեց Մեկերկնեւոր մեծաւորը և հաղորդեց թէ իրենց պատրիարքը առաջիկայ հինգշաբթի օրին հասնի Յոպոլէ, յաջորդ կիրակին ևս նորաչէն եկեղեցւոյ մը օծումը կատարելու համար:

— Ս. Պատրիարքին այցելեց Ե. Ք. Ընկ. կրօնի ուսուցիչը, ընկերակցութեամբ տեղւոյս Նոյն հաստատութեան փոխ տեղին և տեղեկութիւններ տուաւ իրենց աշխատութեանց մասին:

— Երեկոյին, վարժարանին մէջ տեղի ունեցաւ վիճարանական երեկոյթ, մասնակցութեամբ երիցագոյն սարկաւազացի դասարանին:

Յր. 4 Նոյ. — Սրբոց Յակոբեանց Մայր տաճարին մէջ քարոզեց Տ. Սերոփէ վրդ. Սիրեպեա զընկեր քո իրրեւ զանաւ քոս ընթանալով, բացատրեց թէ անմին ճշմարիտ սէրը ընկերոջ սիրոյն մէջ միայն կրնայ արտայայտուիլ, վասն զի ընկերակցութիւնը Քրիստոնէական բարոյականի ամենէն անհրաժեշտ պարտականութիւնն է:

Յր. 8 Նոյ. — Ս. Պատրիարքին կողմէ Տ. Շաւարշ վրդ. մեկնեցաւ Յոպոլէ, ընկերակցութեամբ տեղւոյն տեղւոյ Տ. Ներսէս վրդ. ի, զի մատուցելու համար Մեկերկնեւոր պատրիարքը:

Յր. 10 Նոյ. — Մեկերկնեւոր Ս. Քաղաքի մեծաւորը երեք վարդապետներու ընկերակցութեամբ, Ս. Պատրիարքին շնորհակալութեան այցելութիւն մը տուաւ, Յոպոլէ պատուիրակ զրկած ըլլալուն համար:

— Երեկոյեան, Ս. Պատրիարք շայր և Միւսարանութիւնը հրաշափառի թափօրով մուտք գործեցին ի Ս. Յարութիւն, և Փրկչի գերեզմանին առջև կանոնական ուխտ կատարելէ վերջ, կիրակնամուտքի ժամերգութիւնը պաշտելէն հայապատկան Ս. Լուսաւորիչ հիւնուսուրց տաճարին մէջ:

Յր. 11 Նոյ. — Գերբային և առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ. ներկայ էր խառն բաղմունքին ժողովրդական: Ս. Պատրիարքը օրուան տօնին առթիւ հակիրճ բայց տպաւորիչ քարոզ մը խօսեցաւ, Նոյն առնել «Լուսաւորիչ Լուսայ» ին հանգանակութեան այս տարւոյ բացումը յայտարարեց, հաղորդելով հանգանակիչ մարմիններու անգա-

մաց անուանները: Ս. Պատրիարքին վերջ կազմուեցաւ հանդիսաւոր թափօրը, Ս. Պատրիարքը զիւր խաչի ստորեկրկեայ սեղանէն վերերկրելով կենաց փայտի մատուները պարունակող խաչը անցաւ թափօրի գլուխը ամպշովանիին ներքեւ, թափօրը երեք անգամ Փրկչի Գերեզմանին շուրջ դարձաւ ի ներկայութեան ազգայնաց և օտարներու: — Զինադադարի մէջ տարեկարծին առթիւ Ս. Պատրիարքին կողմէ՝ փոխանորդ Տ. Մկրտիչ Եպս. Ազաւեւուն և Ս. Տեղեաց քարտուղար Տ. Շաւարշ վրդ. առաւօտուն դնային ներկայ զրաւնայ սգահանդէս պաշտօնական մեծ արարողութեան, որ տեղի ունեցաւ Երուսաղէմի զինուորական մեծ գերեզմանատան մէջ:

Յր. 13 Նոյ. — Ս. Քաղաքի Գերման բողոքականաց հովիւ Տ. Էրնէսթ Լայն այցելեց Ս. Պատրիարք շօր և տեղեկութիւններ հաղորդեց Գերմանիա համալսարանական կրթութեան զբեկուիչք ուսանողի խնդրոյն մասին:

— Տ. Սերոփէ վրդ. մեկնեցաւ Յոպոլէ՝ տեղւոյն տեսուչին հետ կատարելու համար Լուսաւորիչ Լուսայի հանգանակութիւնը, Նոյն քաղաքին և Ռամէի մէջ: Իսկ վանքարեան և քաղաքարեան ազգայնաց մօտ Նոյն հանգանակութիւնը շօր օրերէ ի վեր կը կատարուի պատկանեալ մասնաճիւղերու միջոցաւ:

Յր. 17 Նոյ. — Ժառանգաւորաց քրահին մէջ երեկոյիս բանախօսեց Տ. Տիբան վրդ., օրէնք և ազատութիւն նիւթին վրայ:

Յր. 18 Նոյ. — Մայր տաճարին մէջ քարոզեց Տ. Շաւարշ վրդ. «Երանի՜ որ քաղցեալ և ծարաւի իցին արդարութեան, զի նոքա յաղեացին»: Բացատրեց արդարութեան զգացումին վանմութիւնը, ու զայն կիրարկելով արդարութեան քաղցն ու ծարաւ ունեցող հայութեան, բնաւ թէ ա՛ն ալ օրին յաղեանայ:

— Տ. Եղիշէ վրդ. ընկերակցութեամբ Յարութիւն սարկաւազի՝ մեկնեցաւ Ամման, Անդր-յորդանանու նորակազմ տեղական խորհուրդին հաստատութեան պատրիարքական կոնդակը տանելու և քարոզութեան պարտականութեամբ:

Յր. 25 Նոյ. — Ս. Յարութեան վերնայարկ մատրան մէջ քարոզեց Տ. Շայրի վրդ. «Ի՞նչ ևս թագաւոր չըլից» բնարանով, բացատրեց երկրաւոր ևս հոգեւոր թագաւորութիւններու տարբերութիւնը ևս ջոյց տուաւ վերջինին զերազանցութիւնը, հիմունած ըլլալով սիրոյ և զոհողութեան գաղափարին վրայ:

Յր. 26 Նոյ. — Տ. Մեսրոպ Սրբազան՝ Ս. Պատրիարք շօր կողմէ մեկնեցաւ Ամման ի շնորհաւորութիւն տեղւոյն վեհապետ Իմր Ապտալահի իր գահաժառանգ օրդւոյն հարսանեաց առթիւ:

Յր. 28 Նոյ. — Ս. Պատրիարք շօր կողմէ Տ. Կիրակի և Տ. Սերոփէ վարդապետներ գային ներկայ գտնուիլ Երուսաղէմի ազգական Քրիստոնէական Ընկերութեան տարեկան պաշտօնին:

Proprietor — His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor — Father Karekine Bulbulian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

